

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Specialundervisningens uppdrag.
- En kvalitativ studie med pedagoger
om den förändrade yrkesrollen.

Hanna Johansson/Anna Karlsson

Sociologiska Institutionen
Läraryrket
LAU 370

Handledare: Ann-Charlotte Mårdsjö Olsson

Examinator: Pia Williams

Rapportnummer: VT09-2611-034

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: Specialundervisningens uppdrag.
En kvalitativ studie med pedagoger om den förändrade yrkesrollen.

Författare: Hanna Johansson och Anna Karlsson

Termin och år: VT- 2009

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Ann-Charlotte Mårdsjö Olsson

Examinator: Pia Williams

Rapportnummer: VT09-2611- 034

Nyckelord: specialpedagog, specialundervisning, speciallärare, barn i behov av särskilt stöd, intervjuundersökning, fenomenografi

Sammanfattning

Syfte

Vi har undersökt vilken förändring som har skett de senaste tio åren, av hur pedagoger uppfattar sin prioritering i specialundervisningen - och i så fall hur de uppfattar att den prioriteringen ser ut?

Våra tre frågeställningar

Uppfattar pedagoger att förändrade resurser påverkat arbetsuppgifter i specialundervisningen?

Hur uppfattar pedagoger en eventuell förändring i specialundervisning med avseende på arbetstid och undervisningsmetodik?

Hur uppfattar pedagoger i specialundervisning, att de rikta sin undervisning, är det en skillnad på elevgruppen idag och för tio år sedan, i så fall vilken?

Metod

En kvalitativ intervjuundersökning genomfördes, totalt intervjuades sex pedagoger verksamma i specialundervisningen, i den västsvenska kommun studien undersökte. Intervjuerna kompletterades med studier av tidigare forskning samt kartläggning av kommunens ekonomiska utveckling, och en beskrivning av specialundervisningens historiska utveckling.

Resultat

Alla intervjuade pedagoger upplevde minskade resurser till skolan. Men hur de valt att hantera detta faktum varierade.

Bland pedagogerna fanns en skilje linje i hur de ansåg att uppdraget skulle genomföras, med störst framgång för eleverna. Inkludering stod mot exkludering ur klassrummet.

Undersökningen bidrar till att ge en bild av specialundervisning och hur pedagoger i verksamheten uppfattar den. Detta är en tillgång värd att ta tillvara i lärarutbildningen och ett gott underlag till vidare studier i yrkesrollen.

Förord

Arbetet har präglats av samarbete, vi upplever att våra enskilda och gemensamma insatser vägt jämt i fråga om engagemang och tidsinvestering i arbetet.

Under de första fyra veckorna har vi mestadels skrivit på förmiddagarna och sedan läst in litteratur och hemsidor på eftermiddagarna. Arbetet flöt på bra de första tre veckorna. När intervjuundersökningen inleddes var kommunens specialpedagoger inte lika villiga att ställa upp önskvärt vore. Bearbetningen av intervjuerna och utskrifter har vi genom arbetet gjort gemensamt.

Kommunen är geografiskt placerad så att vi kunde utnyttja maximal tid till forskningen. Under tio veckor på våren 2009 utfördes undersökningen och tre av dessa veckor fokuserade vi endast på intervjuerna.

Vi har intervjuat tre pedagoger vardera och ansvarat för transkriptionerna av dessa intervjuer. Detta var den enda del av arbetet som genomfördes helt enskilt. Övrig tid har vi suttit tillsammans och den ena har skrivit medan den andre har dikterat. Dock har Anna haft huvudansvaret för analysarbetet av intervjuerna samt de olika perspektiven, medan Hanna har tagit större ansvar för figurer, layouten och historiken i arbetet.

Genom arbetet har skrivprocessen varit viktig och mycket av diskussionerna runt arbetet är det som blivit vårt slutgiltiga arbete. Vi har kunnat korrigera under arbetets gång och ständigt fört en diskussion om riktning vi avsett sträva mot. Under slutfasen av arbetet satt vi uteslutande tillsammans och bearbetade de sista detaljerna för att arbetet skulle ta den form som det har idag.

Våren 2009, Hanna Johansson och Anna Karlsson

Innehållsförteckning

Abstract	2
Förord	3
Innehållsförteckning	4
1. Introduktion till studien	6
1.1 Historisk tillbakablick på specialundervisning.....	7
Folkskola och hjälpklass, 1842-1942.....	7
Massiv träning och okunniga föräldrar, 1942-1967.....	8
Skolans inre arbete och pedagogisk förnyelse, 1972-1989.....	8
Decentralisering och psykosomatisk ohälsa, 1990-2009	9
1.2 Studiekommunens ekonomiska utveckling.....	10
Budget i balans, 1999-2000.....	10
Besparingarna startar, 2001-2003	10
Förskolebyggen och lokalbesparingar, 2004-2009.....	11
Ekonomisk sammanfattning av det senaste decenniet.....	12
2. Problemområde	13
2.1 Syfte	13
3. Teorianknytning och litteraturgenomgång	14
3.1 Fenomenografin.....	14
3.2 Perspektiv på specialundervisning.....	15
Det kompensatoriska perspektivet.....	15
Det kritiska perspektivet.....	16
Dilemma perspektivet	16
Demokratiska deltagarperspektivet.....	17
Relationella perspektivet.....	17
Kategoriska perspektivet.....	17
3.3 Specialpedagogiska området	18
En likvärdig utbildning	19
Specialpedagogik för alla.....	20
Föräldrarna.....	22
Sammanfattning.....	22
4. Metod	24
4.1 Studiens upplägg och genomförande	24
Val och motivering av metod.....	24
Primärkällor	24
Undersökningsgruppen och bortfallet i studien.....	25
Etik	25
Generaliserbarhet, validitet och reliabilitet.....	26
Intervjumetodik.....	27
Analys	28
5. Resultat och Analys	30
5.1 Informanterna	30
5.2 Frågeställningar och kategorier, en översikt.	32
Sammanfattande presentation av kategoriernas kännetecken	33
Kategori 1. Specialundervisning i förändring.	33
Kategori 2. Specialundervisning i förändring till följd av minskade resurser.	33
Kategori 3. Specialundervisning i förändring som resulterar i nya bedömningar av vilka elever som är i behov av särskilt stöd.....	34
5.3 Redovisning av uppfattningar i kategorier.....	35
Kategori 1. Specialundervisning i förändring.	35

Kategori 2. Specialundervisning i förändring till följd av minskade resurser.	38
Kategori 3. Specialundervisning i förändring som resulterar i nya bedömningar av vilka elever som är i behov av särskilt stöd.....	42
6. Diskussion och slutsats.....	47
6.1 Slutsatser	48
6.2 Diskussion	49
Samhällstrender styr uppdraget.....	49
Kommunen stryper utvecklingen.....	50
Rektors beslut färgar undervisningen.	50
Konflikten mellan specialpedagoger och speciallärare.....	51
Föräldrar barnens trygghet	52
Barn av sin tid eller diagnos av sin tid.	53
6.3 Informanternas perspektiv på specialundervisning	54
Det demokratiska deltagarperspektivet och det relationella perspektivet.....	54
Det kompensatoriska perspektivet och det kategoriska perspektivet.....	54
Dilemma perspektivet.	55
6.4 Fortsatt forskning.....	57
Litteratur	58

1. Introduktion till studien

Vår tidigare erfarenhet från skolan, där båda varit verksamma inom specialundervisningen låg till grund för undersökningen. I lärarutbildningen valde vi, grundat på vårt tidigare intresse, att läsa om verksamheten genom inriktningen *Social och kognitiv utveckling för barn, unga och vuxna*. Vår upplevelse av specialundervisning har varit att både elever och pedagoger varit frustrerade när pedagogerna uppfattat olika mål och syfte med specialundervisningen. Lärare i och utanför specialundervisningen, har haft olika förväntningar på denna vilket har skapat missuppfattningar och besvikelse dem emellan. Vi upplevde att elevernas skolgång och undervisning alltid drabbades av sådana konflikter. Genom det perspektivet har vår nyfikenhet för studien av specialundervisningen växt fram.

I arbetet diskuteras och analyseras uppfattningar pedagoger verksamma inom specialundervisning gett uttryck för. När vi använt oss av definitionen pedagog syftar vi på de speciallärare och specialpedagoger vi intervjuat i undersökningen. Studien belyser hur specialundervisningen har förändrats under de senaste tio åren, till följd av förändrad undervisningsmetodik, arbetstid, elevgruppsammansättning och resurstillgång. Undersökningen har fokuserat på det specialpedagogiska området. Vi har velat belysa hur specialundervisningens pedagoger erfarit och prioriterat i sin verksamhet och bland sina elever. Hur de motiverat vilka elever som får hjälp, vem har särskilt den variation som är berättigad specialundervisning och extra resurser.

När intervjumaterialet analyserats i vår studie är det genom en fenomenografisk ansats. Det innebär att uppfattningarna pedagogerna gett uttryck för och vi uppfattat, sorterats och skapat kategorier vilka vi redovisat i resultatet. Det har varit vår avsikt att belysa de olika variationerna i uppfattningar som gör sig gällande inom specialundervisningen och dess förändringar. Vi genomförde färre antal intervjuer för att kunna ägna mycket tid till analysen av de kvalitativa intervjuerna, vilket inte varit möjligt i en kvantitativ undersökning.

Undersökningen har utgått från en västsvensk kommun. Alla intervjuer har gjorts inom den kommunala skolan. Kommunen har under föregående år genomgått en större omorganisation.

För att ge er en bakgrund till arbetet beskrivits här nedan var kommunen är geografiskt placerad samt ett par av de faktorer, gällande kommunen, som vi tror kan ha påverkat undersökningen. Dessutom ger vi er som läsare, förkunskaper om hur förutsättningarna för specialundervisning, i nuläget ser ut i kommunen och vilka allmänna övergripande satsningar som gjorts för verksamheten inom specialundervisning.

Undersökningskommunen var en mellanstor, kranskommun till Göteborg. Vid undersökningstillfället pågick ett matematikprojekt i kommunen. En extra specialpedagog tjänst var tillsatt för att arbeta med fortbildningen, av lärare på detta område. Tjänsten finansierades med statliga pengar. Kommunen hade dessutom en stödenhet och en av deras uppgifter under 2009 var att stärka pedagogers professionalitet i arbete med eleverna som behövde särskilt stöd. Detta skulle ske bland annat genom handledning och kompetensutveckling.

Statens styrdokument för skolorna har skapats för att en likvärdig utbildning ska garanteras i

kommunerna. Det har varit kommunernas uppgift att förverkliga statens styrdokument så som skollag och läroplaner. Politikerna i kommunen fattar beslut om en övergripande skolplan för kommunens skolor, rektors uppgift består i förverkligandet, genom utformandet av en lokal arbetsplan som följer styrdokumentet. Kommun har ansvaret för skolans drift och det är i slutänden specialpedagogen som står för förverkligandet av de mål som satts upp för dennes verksamhet (Teveborg, 2001, s 17).

1.1 Historisk tillbakablick på specialundervisning

Nedan beskrivs hur den historiska utvecklingen av den svenska skolan och då specifikt den svenska specialundervisningen utvecklats, avvecklats och invecklats. En redogörelse för vilka som varit objekt för specialundervisningens insatser följer på det. I texten nedan kommer definitionen lärare att användas, i arbetet i övrigt används definitionen pedagog, vilket är en nyare definition av pedagogisk personal i skolan och därför ber vi er att läsa lärare som pedagog i det kommande kapitlet.

Folkskola och hjälpklass, 1842-1942

Maltén (1985, s 8) beskriver i sin bok *specialpedagogiken och arbetslaget* om den historiska utvecklingen till den skola och specialundervisning som sker idag. 1900-talets början kännetecknades av en regelstyrd och differentierad skola med normativ syn på eleverna.

Redan 1842 bestämdes att alla barn skulle gå i skolan, för att hålla ordning i skolan fanns då, enligt Maltén (1985), två metoder. Åga som ett sätt att få alla elever att sitta på sin plats och i värsta fall sitta av sin skoltid och om de inte lärde sig det önskvärda fanns det andra alternativet, att gå om en klass (a.a. s 8).

Kring sekelskiftet 1900, inledes en långt dragen historisk rörelse som innebar att inte bara somatiska utan också uppförandemässiga problem bland barn och ungdomar i ökande utsträckning kläddes i vetenskapliga termer. Inte bara kroppsliga defekter, utan även det som ditintills betraktats som uppfostringsproblem hos barn och ungdomar, börjar betraktas som fenomen orsakade av patologiska processer (Börjesson och Palmblad, 2003, s 180).

Vidare beskriver författarna att hygien och psykiatri till stor del skulle lösa de problem som uppstod i skolan. Det var genom dessa nya tankar, kring normalitet och avvikelser, som vetenskapliga förklaringar av defekter fick fäste inom skolan. ”Varje samhälle tenderar att organiseras kring en eller annan dominerande forskningsmodell” (a.a. s 193). De medicinska förklaringarna var då härskande, för att senare i historiskt perspektiv ha varierande inflytande på definitionen avvikelser.

Helldin (1997, s 33) skriver att 1922/23 fanns det 181 hjälpklasser i Sverige. Inspirationen till avskiljningstraditionen kom främst från Tyskland. Han skriver vidare att specialklassernas inrättande motiverades med att övriga elever och normalklasslärare skulle härda ut och inte störas av dessa avvikande individer som störde ordningen. Helldin refererar till en argumentation av Olsen, där Olsen försvarar hjälpklassen som ett sätt att spara pengar. ”...detta arbete är ett förebyggande arbete och därför kommer det att spara pengar åt samhället på sikt i form av färre tvångsarbetsanstalter, juridiska utredningar och dylikt” (a.a. s 36). Olsen försvarar sig också gentemot föräldragruppers kritik, där föräldrarna framhåller att de blandade grupperna skulle ge bättre resultat. Olsen svarar enligt Helldin:

Språkform och tempo är anpassat efter de normala barnen i den vanliga skolan, och de intellektuellt svaga barnen hämmas med avseende på flit, arbetslust och arbetsresultat.

Inrättande av hjälpskoleundervisningen anses rättvist både mot de normala och mot de elever som ansetts vara otillräckliga (a.a. s 36).

Det här visar på en människosyn där eleverna förväntades prestera till en viss nivå och annars inte var välkomna att delta i den gemensamma undervisningen.

Massiv träning och okunniga föräldrar, 1942-1967

Redan 1942 togs centrala beslut om hjälpklass, detta föregicks av ett antal pilotprojekt och 1955 kompletterades folkskolan med en mängd hjälpklasser. Det är enligt Maltén (1985, s 8) då vi kan se differentieringen implementeras i det svenska skolsystemet på allvar. Det är elever med fysiska och psykiska handikapp som omplaceras. Men besvären kunde redan då vara defusa så som, hindrande och störande av undervisningen. De speciallärare som undervisade dessa elever var vanliga lärare som fortbildats i att hantera den massiva testning som nu var på modet att utföra på elever. Senare inkluderades även skolpsykologer i arbetet med eleverna, dessa var ofta fortbildade lärare. Helldin (1997) belyser att hjälpskolan under en period uppfattats som ett straff istället för en hjälpsats. Den ovilja som mött skolpersonal, att skicka sina barn till denna typ av undervisning möts med oförståelse av beslutsfattarna. Dessa menar att föräldrarna endast är okunniga och att bedömningen gjorts av specialister på området (a.a. s 36).

1962 infördes grundskolan, 15 % av eleverna i grundskolan gick då i specialklass och lärarna i dessa klasser var ofta nytexaminerade. Då uppmärksammades behovet av en speciallärarutbildning. När Lgr 62 infördes skapades ny specialundervisning med övningsprogram hos klinicklärare. Denna undervisning bytte sedan namn till samordnad specialundervisning vilket innebar att nu skulle klasslärare och specialpedagoger samarbeta. Detta var starten till den integrerade skolan, i och med detta minskade antalet specialklasser, enligt Maltén (1985, s 10). Även Bengt Persson (2001) belyser att: ”Den organisatoriska differentieringen skulle ersättas med pedagogisk differentieringen varigenom lärostoff och arbetsformer skulle anpassas till vars och ens individualitet (a.a. s 111).” Idéerna infördes i den svenska skolan redan på 1960- talet, men fram till 1980 kvarstod, enligt Persson (2001), vissa differentierade inslag så som alternativa kurser i matematik och engelska. Perssons iakttagelser av Dahllövs undersökningar från 1967 visar emellertid att det i negativt differentierade klasser uppstod negativa effekter medans det i ringa grad kunde konstateras positiva effekter i positivt differentierade grupperingar (a.a. s 113).

Skolans inre arbete och pedagogisk förnyelse, 1972-1989

Så småningom sökte man inre pedagogisk förnyelse inom skolan. Maltén (1985) beskriver i boken, *Specialpedagogiken och arbetslaget*, att specialundervisningen skulle ses som ett komplement till den övriga undervisningen. Skolan kunde få stora bidrag om elevernas behov av särskilt stöd definierades. Specialundervisningen ökade under denna period och 1972 hade 23 % av eleverna i grundskolan specialundervisning. De största grupperna som fick stöd var de med läs- och skrivsvårigheter, intellektuella svårigheter, anpassnings- och beteendesvårigheter samt bristande skolmognad. Maltén menar att många frågade sig om specialundervisningen var befogad i den omfattningen (a.a. s 14).

SIA- utredningen (*Skolans inre arbete*) kom 1976 fram till att skolan skulle vara, en skola för alla. Skolan skulle vara målstyrd och eleven skulle stödjas i sin egen klass. Specialklasserna avvecklades och klinikundervisningen minskade (a.a. s 15).

Under 1980-talet kom LGR 80 med olika förslag på åtgärder för de elever, som bedömdes ha

stora svårigheter. Dessa var att anpassa studiegången, placering på skoldaghem och placering i särskild undervisningsgrupp. Ingen av åtgärderna skulle ses som permanenta utan eleven skulle så snart som möjligt komma tillbaka till ordinarie undervisning. Makten över skolan decentraliserades och det var nu skolans ansvar att bedöma vem som var i behov av de tidigare nämnda stödinsatserna (Hjörne & Säljö, 2008, s 46-47).

Decentralisering och psykosomatisk ohälsa, 1990-2009

I Lpo 94 (*läroplan för det obligatoriska skolväsendet*) blir decentraliseringen ännu tydligare, i denna läroplan som kom under 1990-talets andra hälft, nämns inga föreslagna åtgärder för elever i behov av särskilt stöd. Allt ansvar för detta arbete skulle nu ligga på den lokala skolan. Enligt Hjörne och Säljö (2008) rapporterar elevvårdsutredning (SOU 2000:19), att ohälsa hos barn och ungdomar hade ökat markant i skolan. Skolan fokuserar på psykiska, sociala och psykosomatiska hälsotillstånd istället för som tidigare sinnesslöhet och begåvning. Det viktiga ansågs nu vara att möta och se varje individ och anpassa åtgärderna efter individen istället för att sortera in eleverna och anpassa dennes behov efter redan uppgjorda grupperingar. Diskussionen skall fokusera på elevens lärande, dennes hälsa och lärandemiljö (Hjörne & Säljö, 2008, s 47-49). Författarna beskriver att helheten i elevens skolvardag blir viktig, då individen samspelar med sin omgivning och inga insatser skall utgå endast från symptom. När en elev reagerar dysfunktionellt i sin skolvardag kan lösningen finnas i en anpassning av vardagen för att möta elevens behov i stället för en anpassning av eleven för att möta skolvardagen.

Någon gång under slutet av 1990-talet bröt det medicinska tänkandet igenom och vann mark i skolans värld. Det handlade nu om diagnosticering och betydelsen av psykiatrisk kunskap i skolan (Hjörne & Säljö, 2008, s 49). Persson (2001) skriver att Skolverket (1999b) samtidigt beskriver en 30 % minskning av resurserna till den specialpedagogiska verksamheten mellan 1992 och 1998. Vilket gjort att många skolor idag saknar kompetens på området (a.a. s 17). Den ständiga minskningen av resurserna orsakar en mindre andel anställda pedagoger med specialpedagogisk kompetens i kommunerna.

Egelund, Haug och Persson (2006) skriver att specialundervningen i Sverige, historiskt sett varit segregering. Den idag integrerade skolan slits mellan en mängd dilemman som riskerar att motverka integrationen av elever. De tre forskarna pekar på att kollektivets betydelse håller på att luckras upp eftersom den grundläggande rätten att få vara en del av samhället och gemenskapen i skolan, har hamnat i skugga. Även de skyldigheter och möjligheter som erbjuds i kollektivet har fått stå tillbaka för individuella prestationer. De menar att det är den enskilda elevens bästa som hamnat i centrum, och att man hamnat i ett instrumentellt nyttoperspektiv. Under 2000-talet har det blåsts liv i särskolan och allt fler elever placerats där, och enligt Egelund, Haug och Persson, har det ibland varit på tveksamma grunder (a.a. s 184-186).

Teveborg (2001) förtydligar att alla barn som inte befaras nå målen, har rätt till stödundervisning. Den kan ske som ett komplement till, eller istället för ordinarie undervisning (a.a. s 23) Hur den genomförs är idag, tack vare decentraliseringen av skolan, upp till varje kommun. Någon rikstäckande policy för arbetet har vi inte funnit.

Helldin (1997) ifrågasätter, genom en tolkning av Tomlinson, vem som för de socialt svaga elevernas talan? Han skriver vidare: ” Man kan fråga sig vad som sägs om dessa tysta och tystade grupper i samhället av de personer som åtagit sig uppgiften att tala för och om dem”(a.a. s 12). Han menar att denna grupp inte kunnat påverka utbildningssystemet, dess

organisation eller orättvisor. Tidemans (1998) tänker i samma riktning som Helldin och vill belysa att vissa socialt och intellektuellt svaga grupper kan ha svårt att föra sin talan. ”... de dominerande och styrande grupperna har alltid klassificerat och kategoriserat avvikande och svaga och därmed satt de i underläge”(a.a. s 110).

Sammanfattningsvis kommer de nya läroplaner som är på intågande, säkerligen göra avtryck även på specialundervisningen. Vår nuvarande regering har implementerat flera nya idéer i skolan som framöver kommer reflekteras i specialundervisningen. Vilka konsekvenser detta kommer få för eleverna, anser vi vara allt för tidigt att uttala oss om.

1.2 Studiekommunens ekonomiska utveckling

Den offentliga debatten i lokalpress och media har speglat en bild av minskade resurser till skolsektorn. För studiens reliabilitet har en granskning av kommunens ekonomi genomfört eftersom all skolverksamhet är beroende av de resurser som står till förfogande. Detta ska ses som en bakgrund till arbetet och är tänkt att ge som läsare en bättre förutsättning att tolka de uppfattningar som pedagogerna i studien ger uttryck för (se resultat kapitlet).

Budget i balans, 1999-2000

1999 hade skolsektorn i kommunen totalt kostnader på 470 mkr. Detta år hade kommunen en balanserad budget där inkomster och utgifter gick jämt upp. År 2000 budgeteras 485,3 mkr för skolans verksamhet, mellan 1999 och 2000 ökade elevantalet i kommunens skolor med 67 individer. Ökningen i budget berode på den riktade skolpeng som gav kommunen en summa per elev, ett ökat antal elever gav större bidrag till skolsektorn i kommunen.

Besparingarna startar, 2001-2003

Två av de tre skolområdena i kommunen planerade besparingar under året 2001, bland annat var det minskningar av resurserna till elever i behov av särskilt stöd i form av assistenter och resurspersoner som skulle sparas in. Totalt budgeterades 471,7 mkr till skolsektorn i kommunen under året. Nästkommande år, 2002, budgeterades 474,2 mkr till skolsektorn. Under verksamhetsåret skulle kostnaderna för skolans lokaler minska, samtidigt infördes maxtaxan detta år vilket gav kommunen minskade intäkter. Kommunen lyckades inte hålla sin budget. Barn och ungdomsnämndens vice ordförande utformade en skrivelse i december, innan budgeten trädde i kraft: ”Konsekvenserna av kommunfullmäktiges beslut av budget 2002 till Barn och ungdomsnämnden gör att de blir färre vuxna per barn, större klasser, bara vikarier i absolut nödfall, kraftigt minskade resurser till barn med behov av särskilt stöd och fler barn i barnomsorgsgrupperna.” 2002 räknade nämnden med ett underskott på 7 mkr.

2003 budgeterades 508 mkr till skolan. Elevantalet minskade med 100 elever och i budgetunderlaget förklarade nämnden att det skulle bli ett mycket ansträngt år och skar ned elevpengen till skolorna från kommunen. Enheterna ville spara genom minskad kompetensutveckling, färre elevassistenter samt mindre speciallärartimmar. En av områdescheferna kommenterade nedskärningsförslagen i 2003 års budget: ”En minskning av särskilda insatser, framförallt elevassistenter, har inte kunnat genomföras på grund av antalet elever med stora behov av stöd. Dessa elever måste ha extra stöd dels för att de själva och dels verksamheten i klassen över huvud taget ska fungera.” Detta citat ger en tydlig indikation på skolledarnas ovilja att spara på det sätt som kommunledningen förespråkade.

Förskolebyggen och lokalbesparingar, 2004-2009

Barn och ungdomsnämndens budgettram för 2004 var 522,2 mkr. Sammanlagt skulle nu 20 mkr sparas i det tänkta budgetförslaget. Nämnden skrev att personalkostnaderna, framförallt inom särskilda insatser i grundskolan, och lokalkostnaderna hade ökat. Samtidigt ville nämnden att de tre delområdena betalade tillbaka föregående års underskott.

Innför 2005 beräknade nämnden att 552,8 mkr skulle behövas för skolektorn. Det saknades då 4,7 mkr. Nämnden hänvisade till ökade kostnader för skolskjutsar, en ny Aspergergrupp och arbetsgivarens ansvar för den tredje sjukveckan. Även nybyggnationer av förskolor belastade budgeten detta år. Kommunen hade en explosion av barn i förskoleåldern, Chefsekonomen i kommunen sa att kommunen våren 2009, befann sig i en tillväxtzon, skolan och samhällena i kommunen expanderade. Det skulle krävas stora investeringar de närmaste åren, och kommunen behövde budgetera med mer tillgångar till detta. (muntlig kommunikation, 2009-03-30).

2006 budgeterades 574 mkr till skolan. Inom 2006 års budget skulle tio nya förskoleavdelningar upprättas vilket belastade budgeten. Samtidigt minskade elevantalet med ett hundratal elever inom låg och mellanstadieskolorna i kommunen. Kostnaden för elever som gick i specialskola ökade oväntat mycket. En av enheterna påtalade också att deras ansträngda budget, och att underskottet berodde på en ökad personaltäthet för elever med behov av extra stöd. 2007 beräknade kommunen ytterligare byggnation av tre nya förskoleavdelningar.

Mellan 2005 och 2006 bytte kommunen organisation och redovisningssätt för budgeten och hade under två år parallella system. Nu redovisades skolektorns alla kostnader samlade och summan blev därför högre. I kurvan nedan syns ingen drastisk ökning i budget, de senaste tio åren för att möta de ökade lokal- och personalkostnaderna.

Figur 1. Budget till skolektorn 1999-2009 redovisar i miljoner kronor.

Kurvan visualiserar kommunens ekonomiska utveckling de senaste tio åren. De 13 nya förskoleavdelningarna som byggdes under åren 2005-2006, har inneburit rejäla öknings av personal- och lokalkostnader de kommande åren. Kommunens vision har varit att minska personalkostnaden de kommande åren. En beräkning av personalbehovet på 13 avdelningar (i snitt tre pedagoger per förskoleavdelning) ger 39 pedagoger på de nya avdelningarna, vilket

istället ökade kommunens personalbehov.

2008 fick hela skolsektorn 822,4 mkr i budget. Resurserna till grundskolan minskade i och med att elevantalet dalade. Stor restriktivitet för kompetensutveckling infördes för skolans personal, med start i början av hösten 2008. Under 2008 har sektor skola beslutat omorganisera sin stödenhet till ett västsvenskt projekt kallat Västbus. En ny resursskola startades och kommunen skulle enligt verksamhetsberättelsen 2008 fokusera på ”barn i sociala svårigheter” under 2009.

Tideman (1998, s 109) konstaterar att under den ekonomiska krisen på nittiotalet skars resurserna ned till skolan, främst drabbade detta de elever som var i behov av särskilt stöd.

I stället för att få det stöd barn behöver inom grundskolans ram, har barnen till de föräldrar som intervjuats skrivits in i särskolan. Att detta förfarande skulle vara ekonomiskt lönsamt är svårt att förstå, dels för att det är samma kommunala medel som bekostar så väl grundskolan som särskolan, dels för att det är tveksamt om detta förfaringsätt på sikt sparar några pengar för samhället. Det kortsiktiga företagsekonomiska synsätt som införandet av resultatenheter inom skolan medfört, gör att det för det enskilda rektorsområdet finns en lönsamhet i att det istället är särskolans budget som betalar det enskilda barnets specialstöd (a.a. s 109).

Tideman (1998) anser istället att detta är oekonomiskt, att skriva över dessa individer till särskolan. Han anser att de får svårare att slå sig in på arbetsmarknaden, och bli en naturlig del i samhällslivet, istället riskerar de att för lång tid framåt belasta kommunens budget genom ett livslångt bidragsbehov (a.a. s 109).

Ekonomisk sammanfattning av det senaste decenniet

Sammanfattningsvis nämns flera gånger i verksamhetsberättelserna från kommunen om rektorer som inte förmått spara i den utsträckning de blivit beordrade. I flera av fallen hänvisas till barnen i behov av särskilt stöd, och att resurserna till deras verksamhet behövst för att fylla den funktion, i form av lärande, som skolan har ansvar att förmedla till alla barn. Vid granskning av siffrorna syns att lokalhyror och personalkostnader har stigit markant under dessa tio år. Kommunen sedan 2009 haft som vision att arbeta med noll budget. Detta betyder att de varken vill ha överskott eller underskott i verksamheten. Deras tidigare buffertar för oväntade kostnader har skurits ned. Av de tidigare försök vi spårat i skolbudgeten att sikta på noll har det de senast nio åren resulterat i underskott vid skolårets slut. Kommunen har under 2009 beslutat att inte tillsätta de tjänster som försvinner på grund av pensionsavgångar och naturligt bortfall. En stor del av det naturliga bortfallet har utgjorts av speciallärare. När kommunen underlåtit att tillsätta tjänster har detta givit minskat stöd till de elever som varit i särskilt behov av det. Detta kan också vara en indikation på den elev- och människosyn som existerat i en ekonomiskt hårt pressad kommun. Det är ofrånkomligen så att de elever som behöver mest stöd fått betala det högsta priset.

2. Problemområde

Denna studie har för avsikt att belysa hur specialundervisningen förändrats under de senaste tio åren till följd av förändrad undervisningsmetodik, arbetstid, elevgruppsammansättning och resurstillgång. Undersökningen har fokuserat på det specialpedagogiska området.

Vi har genom den fenomenografiska ansatsen, beskrivit variationen i hur ett antal pedagoger i specialundervisning erfarit sin verksamhet. Fenomenografins styrka i detta sammanhang var att den hjälpt oss tydliggöra de uppfattningar som existerade inom informantgruppen. Tydliggörandet av uppfattningarna var tänkt att bidra till, och sprida en fördjupad kunskap om skolans specialundervisning, så att den kan förstås bättre.

2.1 Syfte

Vi har undersökt vilken förändring som har skett de senaste tio åren, av hur pedagoger uppfattat sin prioritering i specialundervisningen - och i så fall hur de uppfattat att den prioriteringen sett ut?

Frågor vi vill ha svar på i arbetet är:

Uppfattar pedagoger att förändrade resurser (se sid. 14) påverkat arbetsuppgifter i specialundervisningen?

Hur uppfattar pedagoger en eventuell förändring i specialundervisning med avseende på arbetstid och undervisningsmetodik?

Hur uppfattar pedagoger i specialundervisning, att de rikta sin undervisning, är det en skillnad på elevgruppen idag och för tio år sedan, i så fall vilken?

3. Teorianknytning och litteraturgenomgång

I kapitlet presenteras fenomenografin och valet av metod utifrån denna. Längre fram i kapitlet presenteras betydelsefulla forskare på området under nittio- och tvåtusen talet, och i vilka former specialundervisningen har bedrivits och bedrivs idag, samt vilka resurser som finns till den. En tanke lyfts om att specialpedagogik skulle kunna gagna alla barn. Vid flera tillfällen nämns resurserna till skolan, begreppet är ett tvetydigt och genom arbetet skall det läsas som ekonomiska tillgångar men också lokal-, personal- och tidsmässiga resurser.

I studien har den teoretiska ansatsen varit fenomenografin. Nedan beskrivs fenomenografin kortfattat, för att sedan återkommas till och belysas i analysen och intervjuarbetet.

3.1 Fenomenografin

Analysmetoden som valdes utgår från fenomenografin. Fenomenografin har utformats vid Göteborgs universitet av INOM- gruppen (INlärning och OMvärldsuppfattning), vilket skedde under ledning av Ference Marton. Det är en ung metod från 1970-talet med begränsad utbredning och skapades när behovet av den upptäcktes och har därefter främst använts i studier inom det utbildningsvetenskapliga området. INOM- gruppen ville få svar på hur överensstämmelsen var mellan vad människor tänkte om studier och deras genomförde av studierna (Claesson, 2002, s 33-37).

Val av forskningsansats

Valet av fenomenografin föll sig naturligt eftersom ansatsen lämpar sig för att ta reda på hur någon tänker kring ett fenomen. Fenomenet kan vara hur man uppfattar, tänker kring något, erfar något eller hur någon lär sig något. När forskaren beskriver något subjektivt utan att problematisera det upplevda eller erfarna, ingår det också i fenomenografin (Claesson, 2002).

”Fenomenografin syftar till att fånga erfarenhetens rikedom, fullständigheten i en persons samtliga sätt att erfar och beskriva fenomenet i frågan.”(Marton & Booth, 2000, s 153). Fenomenografins främsta mål är att skildra erfarenhetsvariationer eftersom det enligt fenomenografin är erfarenheterna som ligger till grund för agerandet. Då människor erfar världen på ett visst vis, kan de enbart agera utefter det som känns logiskt i sammanhanget, vilket betyder att dessa två hänseenden står i relation till varandra genom ett logiskt samband (Marton & Booth, 2000, s 145-146). Fenomenografin är en ansats som skapar förståelse i en pedagogisk miljö och i lärandet. Forskningsansatsen försöker hantera, formulera och identifiera undervisnings och pedagogiska typer av forskningsfrågor (a.a. s 147).

... när människor läser en text, lyssnar till ett föredrag, försöker lösa ett problem eller funderar över ett fenomen, stöter de på saker som framträder för dem på ett begränsat antal kvalitativt skilda sätt. Vad man kunde se, var att de skilda sätten att erfar texten, föredraget, problemet eller fenomenet var logiskt relaterade till varandra, och att de tillsammans formade en helhet ... (a.a. s 147).

Dessutom förklarar skaparna (Marton & Booth, 2000, s 147) hur en aspekt av något urskiljs ur en helhet och med erfandet av variationen. De skriver: ” Vad någonting *är* betraktas explicit eller implicit mot bakgrund av vad det *skulle kunna vara*. Att till exempel urskilja och vara fokuserat medveten om det faktum att någonting rör sig – det förutsätter en dimension av en

variation med två möjliga tillstånd: vila och rörelse.” (a.a. s 148). Den fenomenografiska forskningsansatsen tar också fasta på kollektivets beskrivning av fenomenet. Det blir en avskalad beskrivning som fokuserar strukturen och huvudtankarna i de olika sätten att erfara fenomenet. Tankarna kategoriseras och analyseras i forskningen för att fånga variationen i erfandet av fenomenet. Kategoriseringen av det vi erfar (uppfattningarna) blir därför fattig på nyanser. Fenomenografen använder sig av utfallsrummets logiska hierarki eller beskrivningskategorier, dessa begränsas strikt till antalet och skall analytiskt kunna härledas (a.a. s 153).

Det är enligt Larson (1986) fenomenografiskt att inte på förhand ha en bestämd teori om det fenomen man avser undersöka. ”Det viktiga är då att själva beskrivningen av uppfattningarna är så distinkt, fördjupad, och välgjord som möjligt, snarare än att man har kvalitativt omfattande stickprov.” (a.a. s 24). Istället använder sig den fenomenografiska forskningen av de resultat man verkligen har fått fram i intervju svaren, och låter dessa skapa kategorier av de varierande uppfattningarna (a.a. s 23).

De perspektiv på lärande som infiltrerat den svenska skolan under längre tid, har historiskt påverkat specialundervisningen, och vad de olika perspektiven står för kommer presenteras i kommande kapitel.

3.2 Perspektiv på specialundervisning

Enligt Claes Nilholm (2003), finns tre sätt att se på specialpedagogik, det kompensatoriska perspektivet, det kritiska perspektivet och dilemma perspektivet. Till dessa har lagts ytterligare tre perspektiv hämtade ur berörd litteratur, det demokratiska perspektivet, det relationella perspektivet och det kategoriska perspektivet och uppsatsen belyser därför sex olika perspektiv. Beroende på vilket perspektiv pedagogen valt kommer åtgärderna inom specialundervisningen se olika ut. Sedan tidig folkskola fanns en vision om en skola för alla. Genom historien har denna tanke debatterats ivrigt inom skolan. Nedan beskrivs perspektiven som vid olika tider varit aktuella när specialundervisningen utformats.

Det kompensatoriska perspektivet.

Enligt detta perspektiv ges extra resurser till grupper som behöver det. Pedagoger skapar undervisning och situationer som anpassas efter individen, för att kompensera eventuella kunskapsluckor. Detta synsätt har varit dominerande inom svensk specialpedagogik. Kompensationstanken har också varit syftet och meningen med verksamheten. Kartläggning av vilka förmågor som utgör ett problem och hinder för individen är centralt. Dessa förmågor kategoriseras för att rätt åtgärd skall kunna sättas in och motarbeta bristen. Psykologiska och medicinska rön väger tyngst, och pedagogiska anpassningar görs utifrån vad dessa rön avgjort är viktiga områden att åtgärda hos individen (Nilholm, 2003, s 15). Persson (2001) skriver att Haug menar att målet inom perspektivet blir att lyfta den enskilda eleven till gruppens nivå genom speciell undervisning. Det blir i detta perspektiv gruppen som styr normalitetsnormen. Haug (1998), kritiserar tanken med det kompensatoriska perspektivet.

Det ideala målet är att lyfta upp barnet till den nivå där andra barn befinner sig inom ett visst område. Sedan kan barnet gå in i den vanliga undervisningen igen, och följa denna. Huvudmålsättningen på sikt är att också dessa barn skall kunna fungera som övriga samhällsmedborgare.(a.a. s 15).

Haug (1998) skriver att genom extra resurser tror man sig kunna normalisera barnets svagaste

sidor. ”Diagnoser är ofta både osäkra och starkt präglade av det rådande kulturella värderingarna. Således är det mycket mer av en social konstruktion än vad vi ofta har klar för oss.”(a.a. s 15). För att åstadkomma normaliseringen krävs enligt Haug att barnet diagnostiseras och utbildningen tillrättaläggs, efter barnets svagheter.

Det kritiska perspektivet

Inom internationell forskning är det kritiska perspektivet härskande. Det kritiska perspektivet anser att specialpedagogiken är urskiljande och avnormaliserande. Förespråkare av det kritiska perspektivet tycker att det kompensatoriska perspektivet fokuserar för mycket på vad som är onormalt. Perspektivet ser specialpedagogiken som något icke önskvärt eftersom det inte är barnen i sig som är problemet utan de sociala situationer som barnen utsätts för. Istället vill perspektivets anhängare att varje elev möts utifrån dess förmåga så alla kan vara del av samma gemenskap. Perspektivet har internationellt kritiserats för att vara en utopi, en dröm och inget som är genomförbart i verkligheten (Nilholm, 2003, s 37-42).

Perspektivet ser den specialpedagogiska verksamheten som något som marginaliserar och pekar ut barn. Därmed menar anhängarna av detta perspektiv att det måste vara annat än med elevernas bästa för ögonen, som specialundervisning växt fram. Dessutom menar perspektivet att det istället är professionella diskurser och intressen som ligger bakom specialundervisningen. Alternativ som kan vara bakomliggande faktorer är ett strukturellt och socioekonomiskt förtyck. Med detta menas att minoritetsgrupper alltid varit illa representerade i politik och i frågan om deras åsikter (Nilholm, 2003, s 37-59). Vidare belyses att specialpedagogisk verksamhet har uppkommit tack vare skolans misslyckanden med en skola för alla. Nilholm skriver, att Haug menar att lösningen på problemet är när ”individens rättighet att vara delaktig är den överordnande principen för utbildningens organiserande” (a.a. s 57). Då organisationens och pedagogernas tillkortakommanden kompenseras med just specialpedagogiks verksamhet.

Dilemma perspektivet

Dilemmat i våra dagars utbildningssystem, med dess inbyggda komplexitet och motsägelser, kritiserar i detta perspektiv. Många motiv skall tillfredställas och två av dem är att fostra blivande medborgare och alla elevers rätt till liknande erfarenheter från en enhetlig skola. På samma gång ska undervisningen individualiseras för att möta varje elev och skapa en god plattform för den framtida arbetsmarknaden. Eleverna skall dessutom sorteras genom systemet och betygsättas för att passa arbetsmarknad och leva upp till skolan mål. Perspektivet ställer sig kritiskt till de båda tidigare perspektiven. Anhängare anser att det måste ses in i utbildningssystemet om motsättningarna ska lösas inom verksamheten och skapa en skola för alla. Problemen finns inbyggda i systemet inte i barnen (Nilholm, 2003, s 61-63).

Även Brodin och Lindstrand (2004) har reflekterat över en skola för alla och konsekvenser av de system skolan har idag. ”En slutsats är att svårigheterna tycks vara inbyggda i systemet. Det handlar mer om strukturella och organisatoriska svårigheter än resultatet av personliga misslyckanden. Intresse och kraft borde läggas på att förstå dessa svårigheter (a.a. s 35).” Kocken och Lindholm Larsen (1997), håller med om att det finns en inbyggd konflikt i skolan. De anser inte att det går att anpassa skolan till individen och samtidigt uppfylla läroplanens krav på att alla elever ska behandlas lika (a.a. s 93).

Demokratiska deltagarperspektivet

Haug menar enligt Ahlberg (1999), att alla har rätt att delta i en social gemenskap på sina egna villkor och alla orsaker till att en elev behöver särskilt stöd måste sökas i skolans verksamhet. Elevernas erfarenhet och kunskaper måste bilda en grund för skolans arbete. Det handlar inte om att få eleven att anpassa sig till kollektivet utan snarare om att det är kollektivet som ska anpassas för alla (a.a. s 34-35). Tanken är att skolan från grunden skall bygga på elevernas erfarenheter och egenskaper. Även Persson (2001) belyser att tanken måste vara att riva den struktur som är inom skolan och bygga upp en ny på de behov och den variation som finns inom den, för att kunna värna om alla elever och deras olikhet (a.a. s 118). Egelund, Haug och Persson (2006) anser också att integreringens princip bör förändras så att alla elevers olikheter ses som resurser i den dagliga samvaron. De menar att det inte räcker med en fysisk integrering av eleverna utan för att en äkta integrering ska äga rum, måste det till delaktighet i ett vidare och reellt genomsamhetskapande (a.a. s 60).

Ahlberg (1999) anser att perspektivet belyser individens rätt att ingå i en socialgemenskap, på sina egna villkor. Hon skriver: ”I fokus står inte enbart den enskilde eleven utan även det sociala och kulturella sammanhang i vilket eleven befinner sig. Eleven har rätt till delaktighet och gemenskap och orsakerna till att en elev är i behov av särskilt stöd måste därför sökas i hela skolans verksamhet”(a.a. s 35). Ahlberg hänvisar till Udvari-Solner och Thousands begrepp ”inclusive education” där de, enligt Ahlberg, talar om att det måste ses som en process där hela skolan är delaktiga och strävar mot att alla stödjer varandra (a.a. s 35).

När elevens olikhet eller problem bedöms i undervisningen, kan det göras utifrån ytterligare två perspektiv. Det är inte samma perspektiv som behandlas ovan utan två nya, det relationella perspektivet och det kategoriska perspektivet. Dessa perspektiv verkar parallellt med de fyra tidigare bearbetade perspektiven.

Relationella perspektivet

I det relationella perspektivet är det stoffet som skall läras in som anpassas till individen. Den specialpedagogiska kompetensen ska då ge kvalificerad hjälp att strukturera undervisningen. Här upplevs eleven hamna i svårigheter i mötet med undervisningen. När åtgärder sätts in gör pedagogerna det för att stödja både lärare, elev och miljö eftersom problemet sällan kan lokaliseras till bara en del. Arbetet ska präglas av långsiktighet, rektor skall stödja, och pedagogerna arbeta i lag (Atterström & Persson, 2000, s 22-23).

Det här perspektivet utgår från att det aldrig finns enbart en aspekt av ett fenomen eller en situation. Von Wright (Skolverket, 2002, *Att arbeta med särskilt stöd några perspektiv.*), skriver att om en människas handlingar vill förstås, och i det här fallet en elev i behov av särskilt stöd, måste också hänsyn tas till i vilket sammanhang, och vilka yttre faktorer som kan påverka. Hon menar att det är i relation mellan olika människors möten, som handlingen ska förstås och då är det följaktligen så att elevens behov uppstår i situationen. Befinner sig en elev i behov av stöd vid ett visst tillfälle så måste detta förstås utefter situation och andra människors närvarande. Det blir då enligt Von Wright, upp till alla närvarande i situationen, att bidra till att lösa dilemmat om vad som kan tänkas ligga till grund för problemet (a.a. s 11-19).

Kategoriska perspektivet

I det här perspektivet är alla kompetenser ämnesspecifika och pedagogisk hjälp går att få när eleven uppvisat specifika svårigheter, det är eleven som ska åtgärdas. Arbetet präglas av kortsiktighet och det specialpedagogiska arbetet utförs bara av specialpedagog,

elevvårdspersonal och speciallärare. I detta perspektiv hamnar inte eleven i svårigheter utan bär de med sig och de är antingen medfödda eller på annat sätt bundna till eleven (Atterström & Persson, 2000, s 22-23).

Beroende på vilket perspektiv som tas kommer det att prägla den analys som görs och vilka åtgärder skolan sätter in. Det handlar också om att välja utgångspunkt i det som fungerar i klassrummet eller de brister och den dysfunktion som kan uppträda i rummet. Atterström och Persson (2000) anser inte längre att det är intressant att skilja de specialpedagogiska uppdragen och yrkena från övriga i skolan. Den ordinarie lärarrollen har fått ta över många av dess uppgifter enligt dem, och den nya rollen i skolan som klasslärare med specialpedagogisk kompetens, är en angelägen utveckling för att kunna ta emot alla elever i klassrummet (a.a. s 55).

Sammanfattningsvis har den svenska skolans framväxt från folkskola till idag präglats av att dessa perspektiv verkat vid sidan av varandra. Det kompensatoriska perspektivet fick tidigt en given plats i specialundervisningen men har under senare tid blivit ifrågasatt av de tre andra perspektiven. Tankarna hos yrkesverksamma pedagoger och forskare, har genom åren förskjutits och problemen anses inte längre ligga enbart hos eleven, utan också i den miljö och sociala nätverk elever befinner sig. Ett nytt paradigmskifte är i antågande, synen på lärande har historiskt sätt växlat och intimt förknippats med landets ekonomiska med- och motgångar. Nu tenderar skolan att återgå till det kompensatoriska perspektivet. Dagens testning och diagnostisering är tecken på detta paradigmskifte. Ytterligare ett tecken och en uppmuntran till diagnostisering är att politikerna i den kommun som studerats, ger ökade anslag då vederbörande skola kan visa upp läkarintyg och utredningar som styrker att ett område har en ovanligt stor mängd dokumenterade problem.

Under rubriken "Historisk tillbakablick" på specialundervisning har det synliggjorts vad som påverkat de strukturella förutsättningarna för specialundervisningen. Under rubriken "Perspektiv på specialundervisning" har sedan det innehållsmässiga i specialundervisningen klargjorts och perspektiven kan ses som en struktur och skapar ett betraktelsesätt ur vilket man bygger upp specialundervisningen. Perspektivvalet är starkt styrt av den ekonomi som råder och i det samhälle det verkar. Specialundervisningen är inte neutral, den är en komposition av form och innehåll. Beroende av de olika delarnas rörelse blir utformningen och tillämpningen samt resursfördelningen till specialundervisningen aldrig konstant. I nästkommande kapitel bearbetas uppfattningar kring det specialpedagogiska området. Hur forskarna uppfattar fenomenet och vilka strukturella och innehållsmässiga kompositioner som varit rådande och haft betydelse, inom specialundervisningen.

3.3 Specialpedagogiska området

Betydelsen av den specialpedagogiska verksamheten har debatterats flitigt under åren och vi har valt att redovisa delar av skolverkets kommentarer samt vad forskare på området anser. Det som framkommit är att de sekundärkällor som används till stor del är beroende av varandra. Detta genom hänvisningar till varandras forskning och inblandning i statliga utredningar. Det har varit svårt att på området få tillgång till forskning oberoende av Emanuelsson, Persson, Haug eller Egelund. Vi har ändå valt att ta med just dessa författare eftersom de i Sverige kan anses vara de mest framstående på området och deras meriter är övertygande. Dessa forskare är också de som mest frekvent refererats till i arbetet och därför var det av vikt att presentera dessa. Deras tillförlitlighet stärks av att de utfört ett antal statlig

utredningar. Något som varit svårt att ringa in är tendenskriteriet, huruvida våra författare valt att utelämna fakta som inte överensstämmer med den bild de vill ge, har varit omöjligt att få en klar bild av.

Peder Haug som bland annat skrivit texter åt Myndigheten för skolutveckling, är fil.dr vid lärarhögskolan i Stockholm, professor vid pedagogik i Volda samt professor i specialpedagogik vid Universitetet i Stavanger (Norge). Han har arbetat med forskning och förnyelse av det norska utbildningssystemet. I Sverige har han varit en aktiv part i skolkvalitetsarbetet på nationell nivå. Han har även deltagit i utvärdering av specialpedagog- och lärarutbildningen i Sverige. Hans texter har bland annat korrekturlästs av Ingemar Emanuelsson vid Göteborgsuniversitet (professor erimiteus). Bengt Persson är även han professor i Norge, vid högskolan i Agder och i specialpedagogik vid Göteborgs universitet där också Emanuelsson tidigare varit verksam. Persson har gedigen erfarenhet som lärare och speciallärare i svenska grundskolan. I sin forskning har Persson fokuserat på specialpedagogikens komplexitet och varit inriktad på inkluderingstanken i skolan. Persson, Egelund och Haug har tillsammans skrivit böcker som *Inkluderande pedagogik i skandinaviskt perspektiv*. Niels Egelund är det danska bidraget i denna bok och han arbetar i Danmark med speciallärarutbildningen och PISA (Programme for International Students Assessment) undersökningarna. Han har nyligen forskat i ett projekt som har för avsikt att mäta den danska specialundervisningens effekt.

Claes Nilholm är aktiv vid Örebro universitet som lektor och studierektor vid pedagogiska institutionen. Inkluderingsperspektivet har varit centralt i hans senaste arbete. Barns lärande och socialisation står i centrum för hans tidigare vetenskapliga arbeten tillsammans med kommunikation och funktionshinder. Nilholm har koppling till sina samtida forskare i detta arbete. Han refererar till Haug i sin bok, *Perspektiv på specialpedagogik*, men för i övrigt ett mer självständigt resonemang än Haug, Persson och Egelund. Den enda utan tydliga kopplingar till någon av de andra forskarna i vår studie är Maltén. Arne Maltén har en gedigen bakgrund som rektor och skolchef och är numera verksam som högskolelektor vid Linköpings universitet där han fokuserar på förändrings- och utvecklingsarbete inom skola och andra arbetsplatser.

Nedan följer en genomgång och presentation av relevant litteratur inom ämnet specialundervisning. Något som tidigare nämnts i arbetet är resursernas påverkan på skolan och dess verksamhet. Tidigare var det som en genomgång av det ekonomiska läget i studien kommun. Nedan kommer ytterligare indikationer om att detta är en faktor som inte helt kan negligeras och hur resurserna används har också betydelse för hur utbildningen kommer utformas för eleverna. I Sverige finns det styrdokument som ska säkerställa att alla elever får en likvärdig utbildning, men då skolan budget till stor del styrs lokalt, handlar det även om hur resurserna förvaltas på respektive skola och om vad som där och då anses relevant.

En likvärdig utbildning

Resurserna till den svenska skolan styrs av många faktorer. Från staten får varje elev med sig en summa till den kommun de bor och fullgör sin skolplikt i, denna summa kallas skolpeng. Summan kommunen får multipliceras med antalet skolpliktiga barn i kommunen, och skall täcka organisering och genomförande av, en för alla Sveriges elever, likvärdig utbildning.

I den läroplan (Lpo94) som styr kommunens skolor idag står att: ”Undervisningen skall anpassas till varje elevs förutsättningar och behov.” Men dessutom är det skolans ansvar att fördela resurserna, tillhandahålla en likvärdig utbildning för alla elever och tydliggöra att

vägarna mot målen, kan se olika ut. I läroplanen formuleras det så här:

En likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen skall utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser skall fördelas lika. Hänsyn skall tas till elevernas olika förutsättningar och behov. Det finns olika vägar att nå målen. Skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. (1. Skolans värdegrund och uppdrag).

Lpo ger inga konkreta förslag eller riktlinjer för användning av resurserna i skolan, Vernersson däremot har ett tydligt förslag som hon hämtat ur SOU (Statens Offentliga Utredningar). Vernersson (2002) skriver om SOU 1999:63, som i sin utredning kommit fram till att:

... det bör finnas en lärare med specialpedagogisk inriktning eller specialisering i varje arbetslag. Samarbetet med specialpedagogen och annan elevvårdpersonal ses som en förutsättning för att elever ska få stöd och hjälp och rätt typ av insats i tillräcklig omfattning. (a.a. s 6).

Detta ses som en indikation på att skolan idag skall vara bärare av det relationella perspektivet, men också det demokratiska deltagarperspektivet. Hänsyn ska tas till elevernas olika behov och förutsättningar, skolan har enligt läroplanen, ett särskilt ansvar för denna elevgrupp. Dessutom går det att finna i läroplanens fjärde kapitel (1 §) att:

Utbildningen i grundskolan skall syfta till att ge eleverna de kunskaper och färdigheter och den skolning i övrigt som de behöver för att delta i samhällslivet/.../Särskilt stöd skall ges till elever som har svårigheter i skolarbetet.

Myndigheten för skolutveckling kommer 2005 i sin skrift, *Elever som behöver stöd men får för lite*, fram till att anledningen till att elever inte får stöd i tillräcklig omfattning handlar om resursbrist.(a.a. s 38) Hur dessa mål i läroplanen ska nås framgår inte, inte heller vilka resurser de anser befogade för att uppfylla uppdraget. Genom litteraturen finns en, i alla tider, aktiv debatt, med ett återkommande tema, de nedskurna resurserna. En fråga som inte kan låta bli att ställas är om det någonsin funnits nog med resurser? Om så inte varit fallet måste skolans verksamma pedagoger, förmodligen fundera på hur de på bästa sätt kan använda de resurser om står till förfogande, men det krävs också reflektion och samtal kring hur den kan komma alla till gagn.

Specialpedagogik för alla

Tanken att specialpedagogiken skulle vara en tillgång för alla är relativt ny och Vernersson (2002) skriver att specialpedagogiken inte behöver segregeras till förmån för vissa elever.

Specialpedagogiska kunskaper ska bidra till goda utvecklingsbetingelser för alla, men främst för individer som har eller kan väntas få svårigheter. De specialpedagogiska insatserna ska ske så att eleverna blir så lite *särskiljda* som möjligt. Specialpedagogik kan, när den är som bäst, bidra till att vidga synen på all undervisning och skapa förståelse för problem som uppstår i skolan.
(a.a. s 27).

Hur detta skall omsättas i praktiken, i den kommunala grundskolan, regleras inte av skollagen. I grundskoleförordningen finns heller inga praktiska direktiv men teoretiska där står i 5 kap 15 § att:

Särskilt stöd ska ges till elever med behov av specialpedagogiska insatser. Sådant stöd skall

i första hand ges inom den klass eller grupp som eleven tillhör. Om det finns särskilda skäl, får sådant stöd ges i en särskild undervisningsgrupp. Styrelsen skall efter samråd med eleven och elevens vårdnadshavare besluta i fråga om elevens placering i en särskild undervisningsgrupp.

I litteraturen finns tendenser, historiskt sätt, på att specialpedagogiken sällan eller aldrig använts preventivt i det ordinarie klassrummet. Vernerssons tanke är därför på sitt sätt unik och tillämpningen av den sporadisk, i svensk skola. Börjesson (1997) beskriver specialpedagogikens historiska uppgifter i sin bok, *Om skolbarns olikheter*. Där står att specialpedagogiken:

...av tradition haft följande generella uppgifter i skolan: Att upptäcka det särartade (diagnostisera, klassificera, jämföra...), att prognostisera enskilda livsöden och härigenom motivera särskilda undervisningsformer, att i vardaglig praktik normalisera enskilda elever med problem för att på så sätt förebygga framtida avvikelser både på en kollektiv och individuell nivå, samt sörja för ordningen i normalundervisningen. I vår tid har dessa yrkets uppgifter blivit problematiska. Hela normaliserings- och integreringstanken har helt enkelt ställt särskiljandets politik i ett tveksamt ljus. (a.a. s 60).

Hur pedagoger väljer att se på specialpedagogiken har avgörande betydelse för hur pedagoger organiserar undervisningen. Om pedagoger som fil.dr. Börjesson (1997), väljer att belysa de särskilda och på vad som kan anses ”normalt” kommer specialpedagogiken som en logisk konsekvens. Om pedagoger istället ser specialpedagogiken som en resurs för alla kan skolan komma långt i integreringstanken. Nilholm frågar sig om specialpedagogikens kärna är det speciella, en annorlunda undervisningsform helt enkelt.

Om vi talar om pedagogik så kanske vi syftar på ett undervisningssätt eller en verksamhetsform, och då kommer specialpedagogik att betyda speciella undervisningssätt och speciella verksamhetsformer. Kanske är detta en kärna i specialpedagogiken, dvs. att det man gör är speciellt i förhållande till det mer normala, dvs. pedagogik. (Nilholm, 2003, s 9)

Persson (2001) tolkar Salamanca deklARATIONEN och belyser var förändringen, för elever i behov av särskilt stöd måste starta. Persson menar att deklARATIONEN lyfter fram att en inklusiv skola är en social rättighet som alla barn har. Det är i skolans sociala nätverk som attityder till olikheter kan förändras, om alla barn undervisas tillsammans (a.a. s 49). Teveborg belyser också positiva fördelar av att barn undervisas tillsammans. Han skriver att en undervisning som inkluderar alla barn ger berikade möjligheter för eleverna att skapa förståelse och omtanke för varandra (a.a. s 37). Teveborg (2001) belyser en uppsättning faktorer som ger eleven möjligheter att lyckas i skolarbetet. En av dessa faktorer är läraren som ska se på sina elever allsidigt. Han skriver:

Det får inte enbart avse fysiska egenskaper och intelligens. Den måste också gälla elevernas intressen, deras sociala egenskaper, deras tekniska, manuella och konstnärliga anlag. Elevens inställning till arbetet i skolan, hans möjligheter att fungera i olika miljöer, att samarbeta och få vara en i gemenskapen, att ges möjlighet att ta egna initiativ och få tid och arbetsro när det gäller att fullfölja en uppgift betyder mycket för studieförloppet. (a.a. s 36).

Genom att integrera specialpedagogiken i skolundervisningen kommer den fler till gagn, ingen av våra författare belyser några nackdelar med detta undervisningssätt.

Föräldrarna

Under alla tider, har målsmän till barnen i specialundervisningen haft en undanskymd roll i debatten, genom litteraturen framkommer två presentationer av dem, den ena från specialundervisningens vagg. Där föräldrarna ser specialpedagogiken som ett straff och skolpersonal har haft en aktiv roll att övertyga föräldrarna om deras okunskap och att specialundervisningen är det bästa för deras barn. Denna bild är hämtad från tidigt 20-tal (Helldin, 1997, s 36). Längre fram belyser Myndigheten för skolutveckling (2005), att:

... vissa föräldrar med stöd av en diagnos krävde att deras barn skulle få specialundervisning. Dessa föräldrar hävdade med stöd av utlåtandet från utredande expertis att stödet skulle ges i en liten grupp eller enskilt skilt från den övriga verksamheten i klassen (a.a. s 48).

Dessa två bilder skiljer sig radikalt från varandra, vinden har vänt, även om undantag från grupperna alltid har funnits. Skolan har idag skyldighet att ge alla elever förutsättningar att nå målen, men hur stödet skall utformas finns inte definierat någonstans. Genom Lpo 94 ges skolan tydliga instruktioner om föräldrarnas betydelse och rätt till insyn i elevernas skolgång. Skolan skall klargöra för elever och föräldrar vilka mål utbildningen har, vilka krav skolan ställer och vilka rättigheter och skyldigheter elever och deras vårdnadshavare har. Att den enskilda skolan är tydlig ifråga om mål, innehåll och arbetsformer är en förutsättning för elevers och vårdnadshavares rätt till inflytande och påverkan (*Kapitel 1. Skolans värdegrund och uppdrag*).

Wennbo, Emanuelsson och Persson genomförde 1998 en undersökning, som Myndigheten för skolutveckling (2005) refererar, undersökningen kom fram till att synliga och diagnostiserade funktionshinder så som AD/HD och dyslexi lättare fick hjälp och stöd i undervisningen. Medan de svårplacerade problemen oftare passerar skolsystemet utan åtgärder. Detta har föranlett att många föräldrar känt sig tvungna att utreda sina barn utan skolans medverkan (a.a. s 13). Vidare beskriver myndigheten en svårighet då man observerat tio skolors bedömningar av vem som skulle erhålla stöd blev dessa mycket olika (a.a. s 9). Således går det inte att ignorera den personliga faktorn och skolans makt att bedöma och särskilja elever.

Sammanfattning

För att ge en god uppfattning av den specialpedagogiska forskningen i Sverige, presenterades i detta kapitel, de forskare som använts i studien, och som kan uppfattas som de största i Sverige på området. Detta är forskare som influerat den skandinaviska forskningen på området och gjort sig själva svårkritiserade genom ständig hänvisning till varandra, och inblandning i ett flertal statliga utredningar.

Det kan det alltså konstateras att, även om bilden är splittrad, så uppfattas elevers beteendeproblematik vara det område som lärarna i klasserna har svårast att själva klara av. De genomgångna undersökningarna visar också att det är vanligt att de specialpedagogiska insatserna kommer att tjäna dels som hjälp för den enskilde eleven men också som avlastning för den vanlige läraren och klassen (Myndigheten för skolutveckling, 2005, s 15).

Tideman ifrågasätter dagens sätt att se på elever i behov av särskilt stöd han ger inga givna svar men vill få oss att fundera över om det är eleven som har problem med skolan eller skolan med eleven. Han ser inte diagnoserna som en lösning utan ett redskap att ta reda på vilka anpassningar som behöver göras i den enskilda elevens vardag. Diagnostiseringen skall enligt Tidman inte misstolkas så att skuld läggs på den enskilda individen (1998, s 110).

I undersökningen har vi genom tidigare forskning haft för avsikt att ge er en bakgrund och genom historiken och redogörelsen för kommunens ekonomiska utveckling tydliggöra i vilka sammanhang och genom vilka uppfattningar specialundervisningen verkar. Detta kan hjälpa er förstå det komplexa och av tiden färgade uppdraget. Vad läroplanen skriver kring specialundervisning är en viktig förkunskap till resultatkapitlet, lika så de olika perspektiven vilka elever och undervisning uppfattas genom, i Sverige.

4. Metod

Centrala frågor i arbetet har varit att belysa, specialundervisningens uppdrag och speciallärares och specialpedagogers upplevelse av en eventuell förändring, resursfördelningen och verksamheten i stort?

4.1 Studiens upplägg och genomförande

Kommunens styrdokument gällande skolan och de lokala styrdokumenterna har legat till grund för arbetet. Det ekonomiska läget som präglade kommunen de senaste åren, har presenterats och bearbetats för att ge läsaren en bakgrund. Genom telefonsamtal med kommunens ekonomer och antikvarier har viss insikt skapats om hur kommunens och skolans pengar fördelats de senaste åren. Det har framkommit att riktade resurser förekommit bland annat mot det specialpedagogiska området (Muntlig kommunikation, 2009-03-30).

Den kommun som undersökts är en medelstor centralort med kringliggande landsbygdsområden. De fem skolor som ingick i studien har ett upptagningsområde vilket socialt och ekonomiskt kan beskrivas som något över riksgenomsnittet. Valet av skolor i kommunen grundade sig på önskan om att synliggöra största möjliga variation av uppfattningar inom kommunen kring specialundervisningen. Eftersom skillnader i social och ekonomisk status förelåg, och detta enligt forskningen kan påverka skolans specialundervisning, spreds upptagningsområdet medvetet.

Genomförandet av studien i en kommun vi hade tidigare kunskap om, har gett oss möjlighet att få en fördjupad bild av verksamheten. Samtidigt kan den förkunskap vi har färgat bilden och tolkningarna av pedagogerna. Detta diskuteras och fördjupas i studiens trovärdighet i reliabilitetskapitel.

Val och motivering av metod

Två metoder för datainsamling användes under arbetet. Den första metoden var kvalitativa intervjuer (samtalsintervjuundersökning) med pedagoger i specialundervisning, inom den valda kommunen, eftersom forskningsobjektet var, pedagogers variation av uppfattningar om sin verksamhet och undervisning. Därför är intervjuerna få men materialet rikt. För analys av det insamlade materialet har fenomenografin använts, vilket Stukat (2005) ger som en möjlig väg till analys (a.a. s 33). I studien finns därför ett fåtal uppfattningar representerade vilka fördjupats och skapat de kategorier som presenteras i resultatet.

Den andra metoden kompletterade den första och utgjorde studier av tidigare forskning som ansetts relevant för undersökningen. Forskningen utgjordes av skolverkets publikationer, så som läroplaner för det allmänna skolväsendet, grundskoleförordningen och myndigheten för skolutvecklings skrifter, och en grupp forskares skrifter på området.

Primärkällor

Förstahandskällor som intervjuer, presenteras kort nedan. Informanter bearbetas för att bedöma deras trovärdighet och representativitet i undersökningen. Vidare görs en bedömning av dessa källors generaliserbarhet, validitet, reliabilitet.

Undersökningsgruppen och bortfallet i studien

Det empiriska materialet i studien består av intervjuer med informanter från den valda kommunen. För att få ett representativt urval i kommunen kartlades antalet verksamma pedagoger i specialundervisning samt deras placering. Informanterna som valdes ut till studien skulle belysa hur pedagoger uppfattar variationen av fenomenet. Pedagogerna valdes så att en stor spridning i tjänstgöringstid samt utbildning representerades i gruppen. Motiveringen till att informanterna inte slumpmässigt valdes ut var en önskan om djup och bredd i undersökningen. Informantvalet spreds till en från varje skola som kontaktades via telefon.

Bortfallet var påtagligt (tre av nio tillfrågade pedagoger) på grund av brist på tid, tjänstledighet och ovilja till att delta i studien. Undersökningsgruppens sammansättning blev tillslut fyra specialpedagoger i kommunen samt två speciallärare. Speciallärarna var få i skolan eftersom utbildningen inte längre existerade. Pedagogerna var fördelade på fem av kommunens tio mellanstadieskolor. I undersökningsgruppen fanns en man och fem kvinnor. Valet att använda både specialpedagoger och speciallärare i undersökningen var för att få en mer heltäckande bild av kommunens specialundervisning. Eftersom specialpedagoger och speciallärare har olika uppdrag inom skolan, även om de båda professionerna arbetar med elever i behov av extra stöd, ansåg vi att det var av vikt att bådas upplevelse av fenomenet blev synligt i vår undersökning.

För att bidra till ny forskning samlades uppfattningar från ett begränsat antal informanter, vilka vi senare har analyserat. Larsson (1986) skriver att: "Om man gör en ytlig analys, försvinner poängen men en kvalitativ undersökning, eftersom man då inte finner något *nytt*, utan endast ser det som man tidigare visste eller kunde räkna ut"(a.a. s 30). Syftet var att ge nya bilder av specialundervisningen och dess förändringar. I studien användes få intervjuer för att få ett djup i studien och belysa uppfattningar i specialundervisningen och dess förändringar.

Etik

De informanter som kontaktades informerades om att intervjun var frivillig. Detta kan ha varit en anledning till bortfallet, men de tillfrågade pedagogerna kan också ha känt en rädsla för framtida negativa konsekvenser för dem. Informanterna har inte stått i beroendeförhållande till oss eller vi till dem, vilket bidragit till en nyanserad bild av fenomenet specialundervisning, och dess bakomliggande tankar. Av de nio informanter som tillfrågades avböjde tre pedagoger. De tre pedagoger som avböjde en intervju hänvisade till tidsbrist som följd av hög arbetsbelastning, tjänstledighet eller ovilja att delta i studien. I vissa fall har strykningar varit befogade i transkriptionerna för att skydda informanternas anonymitet, så att de ej skall kunna härledas. Därför har geografiska uppgifter så som skola eller kommun, namn på övrig personal eller personer som på annat sätt kan kopplas till informanten, strukits i resultatkapitlets citat. Det som redigerats bort ur intervjutexterna (namn, ort och talspråk) har på intet sätt förändrat dess innehåll mer än språkligt. Resultatet blev opåverkat av bortfallet i textmängden.

Persson (1997) menar att intervju som datainsamlingsmetod bygger på:

...att människor öppnar sig för forskaren, är uppriktiga och inte tvekar att delge forskaren sina uppfattningar om de fenomen som ska studeras. Att på detta sätt komma människor så nära kan innebära en risk att deras integritet kränks. Den metod som oftast används för att

undandröja är att avidentifiera uppgiftslämnarna eller t o m ge dem andra identiteter. Total anonymitet är emellertid inte möjlig att uppnå eftersom risken alltid finns att undersökningspersonerna eller deras arbetskamrater kan känna igen sig själva eller skolmiljön genom de lämnade uppgifterna (a.a. s 57).

Därför finns, av anonymitetsskäl, inte pedagogernas namn eller arbetsplatser redovisade. Detta för att de fritt skulle kunna uttrycka vad de tänkte, tyckte och kände om sitt uppdrag utan risk för repressalier från skolledning eller kollegor.

Annat som bedömdes som viktigt var att, då vår studie avsåg undersöka specialundervisningen, gick det inte att frångå det faktum att det var elever i behov av särskilt stöd som vi samtalade om. Det kunde handla om elever med olika typer av funktionshinder eller i socialt svårhanterliga situationer, och begreppen runt dessa barn har varit och kommer att vara värdeladdade. Detta kunde innebära att informanterna valde att frångå vissa situationer eller erfarenheter för att det helt enkelt varit för känsligt och för att de inte vetat hur de skulle benämna det erfarna problemet utan att kränka eller att utlämna barnet.

Generaliserbarhet, validitet och reliabilitet

Undersökningen och den slutgiltiga analysen ger ett allsidigt underlag, att bara läsa en intervju i denna studie kan inte sägas ge någon helhetsbild av läget i studiens kommun.

Stora delar av kommunen består av mindre samhällen och landsbygd, liten del av kommuninvånarna har utländsk härkomst, och flertalet har en liknande sociokulturell bakgrund. En enskild kommun kan i detta fall inte vara representativ för landet, då Sverige har stora skillnader mellan landsbygd och stad, södra och nordliga delar av landet. Skillnaderna utgörs av befolkningssammansättning, ekonomiska förutsättningar och boendestandard och därför görs inte anspråk på någon nationell generalisering av resultaten utan avsikten var att erfara den variation inom den specialpedagogiska verksamheten en enskild kommun kan erbjuda. Studien är dock inte så unik att den inte kan ge en fingervisning om landets specialpedagogiska situation.

De tolkningar som görs av kvalitativa intervjuerna kommer att beskriva informanternas uppfattningar av specialundervisningen och eventuella förändringar. Kvantiteten av intervjuerna kommer att göra undersökningen i sin helhet relevant inom kommunen, och till viss del inom landet. Att studien i sin helhet inte blir generaliserbar för landet, beror på den decentraliserade styrningen av skolan, vilket gör att kommunerna prioriterar och ger olika förutsättningar till sina skolor. Två kommuner kan därför inte jämföras utan förkunskaper om kommunens uppbyggnad och förutsättningar. Genom studien ges en inblick i hur verksamheten kan upplevas idag.

De val som gjorts för att säkerställa att vår undersökning verkligen mätt det som avsågs att mäta, kommer här presenteras. Då planeringen av intervjuerna skedde var det av stor vikt att förstå hur pedagogerna uppfattar sin verksamhet. Det har för därför varit viktigt att få djuplodande intervjuer med informanterna. Intresset har varit av lyfta fram deras bakomliggande tankar kring sin yrkesroll och skolans uppdrag. Valet av den kvalitativa intervjun som metod, gynnar åskådliggörandet av pedagogernas tankar, om sin yrkesroll och verksamhet, i så väl futuristiskt avseende som historiskt.

Det fanns en fara med att intervjuaren påverkade informanten och detta har tagits hänsyn till, och dess inverkan decimerats genom en kritisk granskning av varandras intervjuer.

Informanterna som hade både en lång och kort erfarenhet av arbetet med elever i behov av särskilt stöd, vilket borgade för en variation i det insamlade materialet. Specialpedagoger och speciallärare hade blandad tjänstgöringstid i kommunen vilket kunde ses som en styrka eftersom de då i olika grad blivit färgade av den lokala skolkulturen, som skilde sig mellan skolorna. För att dessutom få ett allsidigare material hade de intervjuade placeringar på olika skolor. Utan denna variation fanns en risk att vi enbart fått ta del av en skolas/verksamhets undervisningskultur. Intervjuerna genomfördes i kommunala skolor.

Tre av pedagogerna hade arbetat inom specialundervisning i mindre än tio år, därför vill vi förtydliga att utvecklingen över tid, till större del grundade sig på de tre övriga pedagogernas svar. Informanterna som hade kortare yrkesverksam tid inom specialundervisningen hade tidigare erfarenhet av skolan då de alla fortbildat sig och tidigare haft läraryrken. Deras sammanlagda yrkesverksamma tid i skolan översteg i alla fall tio år. Därför ansåg vi att de hade både den kompetens och den erfarenhet som gjorde att de kunde uttala sig om uppfattningar om en eventuell förändring i specialundervisningen.

Realabiliteten kan ha påverkats av genusfaktorn. I undersökningen ingick fem kvinnor och en man. Fördelningen kan ha påverkat resultatet och utfallet hade möjligen sett annorlunda ut med en annan komponering av gruppen. Avsikten har dock inte varit att undersöka genusperspektivet i vår undersökning och vi belyser därför inte detta närmare.

Intervjumetodik

Intervjuerna genomfördes på den skola pedagogen var verksam, informanterna fick själva välja var de ville genomföra intervjun och de valde uteslutande sitt arbetsrum, det rum där de vanligtvis tar emot och undervisar eleverna. Valet av lokal var en medveten taktik för att få specialpedagogerna och speciallärare att känna sig trygga, tyvärr fanns det en risk med valet av plats och det var att informanterna riskerade att glida över i institutionella åsikter. Detta övervägdes men bedömningen gjordes att tryggheten var så viktig för våra intervjuer att detta övervägde. Med trygghet menas i detta sammanhang att informanterna skulle vara säkra på att den informationen om verksamheten de lämnade inte skulle ligga dem till last framöver. Deras anonymitet har varit viktig för att få en så tydlig bild av verksamheten som möjligt.

Vid intervjuerna har noggrannhet förelegat med att använda samma frågor, samt att förtydliga dem för att få ett jämförbart material i de fall detta varit befogat. När informanten haft ytterligare upplysningar har följdfrågor ställts för att utveckla intressanta områden. Intervjuerna innehöll samma grundfrågor men har utvecklats i olika riktning. Frågorna har ringat in det valda syftet, för att göra informanten bekväm fanns dock ett antal frågor som inte fyllde någon funktion i arbetet för övrigt, utan har haft för avsikt att skapa en trivsel i intervjusituationen och värma upp informanten så att samtalet skulle fungera smidigt och svaren flöda. Frågornas utformning har styrts av de tre centrala frågorna i arbetet. Vilka är:

Uppfattar pedagoger att förändrade resurser (se sid. 14) påverkat arbetsuppgifter i specialundervisningen?

Hur uppfattar pedagoger en eventuell förändring i specialundervisning med avseende på arbetstid och undervisningsmetodik?

Hur uppfattar pedagoger i specialundervisning, att de rikta sin undervisning, är det en skillnad på elevgruppen idag och för tio år sedan, i så fall vilken?

För att få svar på de tre frågeställningar har intervjufrågor ställts, som hjälpt till att synliggöra uppfattningarna. Anledningen till att inte bara de tre frågeställningarna avhandlades var att få

en bild av resonemanget kring och bakomliggande orsaker till, pedagogernas uppfattningar. Intervjufrågorna i sin helhet återges i bilaga ett.

Intervjuerna har dokumenterats med hjälp av ljudupptagning och senare transkriberats för att kunna analyseras. Utifrån det preciserade syftet har frågor valts som belyst syftet. Detta är ett sätt att skapa ett nytt och spännande material inom det utbildningsvetenskapliga området.

Ljudupptagningarna omfattar cirka sex timmars material. I transkriberad form motsvarar detta 70 A4 sidor. Materialet är i denna obearbetade form oöverskådligt för den som inte är insatt i ämnet. Det har varit meningen att genomföra en analys i enlighet med den fenomenografiska ansatsen. Avvägningar har gjorts för att visa er de uppfattningar i kategorierna som var viktigast för studiens syfte.

Analys

Bearbetning av intervjuerna är en kvalitativ analys, kvalitativt skilda kategorier av uppfattningar har framträtt i materialet, som kan beskriva de resonemang våra informanter för. Uppfattningarna har sorterats, och denna sortering i kategorier är i fenomenografin, en del av resultatet. En kategorisering av uppfattningarna har genomförts, som är fördjupad och distinkt, dessa kategorier beskriver innehållet och fenomenet, och är inte abstraherat. Variationen är viktig och alla pedagogers uppfattningar är viktiga och intressanta (Larsson, 1986).

Den kvalitativa metoden har använts i studien för att hitta uppfattningar vilka skapade kategorier som beskrev vårt undersökningsfenomen. Kategorierna hade inte på förhand kunna skapats utan det var informanternas svar, uppfattningar, som avgjorde vilka kategorier som skulle användas i resultatet. Det var uppfattningarna som stod i centrum och dessa styrde studien. Analysen blev därför helt beroende av informanternas uppfattningar kring fenomenet specialundervisning. Det var först i analysstadiet som de olika uppfattningarna växte fram och dessa låg sedan till grund för uppfattningarnas kategorisering. Hur pedagogerna uppfattade specialundervisningen har varit centralt i intervju svaren och intresset har varit att belysa hur pedagogerna uppfattar och ger uttryck för undersöknings fenomenet, och inte om upplevelsen var sann eller falsk.

Uppfattningsnivån kunde vara mycket olika för våra informanter. Larsson (1986) citerar Marton och Svensson (1978).

Uppfattningen står ofta för det som är underförstått, det som inte behöver sägas eller som inte kan sägas, eftersom det aldrig varit föremål för reflektion. De utgör den referensram inom vilken vi samlat våra kunskaper eller den grund, på vilken vi bygger våra resonemang. (a.a. s 21).

Vår påverkan på studien skedde genom intervjuerna och våra tolkningar av deras uppfattningar. Avsikten har varit att tydliggöra dessa tolkningar, och fortlöpande beskriva dem genom arbetet.

Ansatsen har använts för att klargöra allt från enkla till mer komplexa uppfattningar i våra kvalitativa intervjuer. Intervjuerna presenteras hierarkiskt och graderas från enkla till mer komplexa uppfattningar, i detta fall kring specialundervisningen. Den mest komplexa uppfattningen innefattar alla enklare uppfattningar. I vår studie har vi sorterat de uppfattningar som finns kring det undersökta fenomenet, för att tydliggöra de riktningar som finns på

området (Claesson, 2002). I resultatdelen fördjupas det fenomenografiska resultat av den kvalitativa intervjuundersökning som genomfört.

Genom flertaliga genomläsningar av våra transkriptioner söktes och påträffades mönster i informanternas uppfattningar och svar på våra frågor. Det är uppfattningar som belyst de tre huvudfrågorna, som varit av intresse att lyfta fram och få besvarade. Kategorierna har skapats utifrån uppfattningarna informanterna gav uttryck för vid intervjutillfällena. Det är variationen av förekommande uppfattningarna som är företrädda i resultatdelen. Citat från intervjuerna har använts för att belysa de varierande uppfattningarna som skapade kategorierna.

5. Resultat och Analys

Inledningsvis sker en presentation av de informanter som deltagit i studien. Deras uppfattningar presenteras sedan i resultatet och beskriver variationen av uppfattningar som framträtt ur intervjuvaren. I redovisningen av undersökningen tydliggörs de uppfattningar som varje frågeställning skapat. Intervjuvaren är olika komplexa, några av dem så komplexa att deras uppfattningar finns representerade i flera kategorier. Kategorierna som i vissa fall är lika varandra, bygger på varandra och skapar ett hierarkiskt system. På grund av dess likhet står kategorierna därför starkt i relation till varandra. Av den anledningen kan därför en uppfattning av en frågeställning i vår undersökning innehålla en komplexitet och överensstämma med flera kategorier. Vidare bearbetas intervjuvaren i relation till frågeställningarna om specialundervisningen vi ville ha svar på. Avslutningsvis sker en koppling mellan intervjuvaren och den tidigare forskning som vi tagit del av på området i diskussionen. Materialet är avpersonifierat men informanterna har kort beskrivits nedan. Frågeställningarna i sin helhet redovisas som bilaga i slutet av arbetet.

5.1 Informanterna

Informant ett var en man som tidigare varit verksam mellanstadielärare i många år men som senare valt att utbilda sig till specialpedagog. Valet av fortbildning berodde på att han tidigare också arbetat på ett skoldaghem där han ansåg sig vara i behov av ytterligare utbildning för att kunna möta eleverna på ett adekvat sätt. Han var nu tillbaka i grundskolan och har sammanlagt varit verksam specialpedagog i tio år.

Informant två var en kvinna som var färdigutbildad folkskolelärare 1970 och som sedan varit verksam lågstadielärare i 40 år. Efter en sjukskrivning, på grund av utbrändhet, fick hon möjlighet att arbeta som speciallärare och har arbetat som det de sista fem åren. Eftersom skolan, hon vid intervjutillfället var verksam på, helt saknar specialpedagogisk kompetens var det nu hon som fick axla även det ansvaret.

Informant tre utbildade sig till specialpedagog för 13 år sedan och har sedan dess varit verksam under tio år. Hon var sedan tidigare utbildad lågstadielärare men ville utveckla sin yrkesroll eftersom hon tyckte sig möta allt fler elever i behov av särskilt stöd. När hon väl fick pröva sina vingar som specialpedagog lades allt fler uppdrag på henne och vid intervjutillfället kände hon sig otillräcklig i det. Hon hade därför valt att ta på sig andra mer övergripande uppgifter inom kommunen som stöd för andra verksamma specialpedagoger.

Informant fyra var anställd som speciallärare. Hon utbildade sig till småskolelärare under tidigt 70-tal och har sedan dess läst enstaka kurser som fortbildning. Hela sin 40-åriga yrkeskarriär har pedagogen varit verksam vid samma skolenhet. Skulle hon välja yrke idag, hade hon valt att bli lärare.

Informant fem var utbildad specialpedagog sedan sju år och arbetar på låg- och mellanstadiet. Hon fortbildade sig för att kunna fortsätta arbeta med elever men tyckte yrkesrollen som mellanstadielärare inte längre utvecklade henne på samma sätt som tidigare. Hon har sammanlagt varit verksam i skolan i 30 år.

Informant sex var utbildad specialpedagog sedan åtta år. Hon var tidigare mellanstadielärare. Som specialpedagog arbetar hon främst med elever på låg- och mellanstadiet

5.2 Frågeställningar och kategorier, en översikt.

För att göra vår analys av det insamlade intervju svaren överskådligt har vi här valt att presentera de frågeställningar och uppfattningar som bildat kategorierna i materialet. De bearbetas sedan som rubriker under vilka vi förklarar innebörden och vilken variation som finns i underlaget till studien.

Frågeställning 1		Hur uppfattar pedagogerna en eventuell förändring i specialundervisningen de senaste tio åren?
Kategori 1		Specialundervisning i förändring
Kategori	1A	Undervisningsmetodik.
Kategori	1B	Mindre frihet.
Kategori	1C	Samhällstrender styr uppdraget.
Frågeställning 2		Uppfattar pedagogerna att förändrade resurser påverkat arbetsuppgifter i specialundervisningen?
Kategori 2		Specialundervisning i förändring till följd av minskade resurser
Kategori	2A	Pedagogerna uppfattar att det fanns mer resurser förr.
Kategori	2B	Det handlar också om skolans ledning.
Kategori	2C	Om hur man använder resurserna.
Kategori	2D	Inkludering och exkludering i klassrummet.
Kategori	2E	Specialundervisningen påverkas dessutom av om man gör konsekvensanalyser.
Frågeställning 3		Hur uppfattar dessa yrkeskategorier att de rikta sin undervisning, är det en skillnad på elevgruppen idag och för tio år sedan, i så fall vilken?
Kategori 3		Specialundervisning i förändring som resulterar i nya bedömningar av vilka elever som är i behov av särskilt stöd.
Kategori	3A	Det är inte samma elevgrupp idag som för tio år sedan i specialundervisningen.
Kategori	3B	Det är samma elever som får specialundervisning men stödet/personalen räcker inte till.
Kategori	3C	Diagnostiserade elever prioriteras.

Figur 3. Visar de tre frågeställningarna och de underkategorier av uppfattningar studien erfarit.

Sammanfattande presentation av kategoriernas kännetecken

Nedan presenteras kort vad som kännetecknar de olika uppfattningarna. För att ge en tydlig överblick av resultatet och vad som karaktäriserar de olika uppfattningarna, under respektive frågeställning, bygger uppfattningarna inom kategorierna hierarkiskt på varandra och den första är således den minst komplexa formen av uppfattning av frågeställningen medan den sista blir är mest komplex, där man uppfattar fler bakomliggande orsaker till, och verkan av en frågeställning.

Kategori 1. Specialundervisning i förändring.

Hur uppfattar pedagogerna en eventuell förändring i specialundervisningen de senaste tio åren?

I första kategorin söktes uppfattningar som svarade på om arbetsuppgifterna i specialundervisningen förändrats de senaste tio åren. Vidare undersöktes variationen i uppfattningar av arbetsuppgifter, och en fördjupning kring om det fanns arbetsuppgifter pedagoger i specialundervisning uppfattar att de gjorde idag som de inte gjort tidigare. Specialundervisningens uppdrag bygger på kunskapssyn och är oskiljaktig från denna. Vilken kunskap som av samhället anses viktig och vilka trender som går i det avgör utformningen på specialundervisningen.

Uppfattningar som synliggjorts var, att nya metoder utvecklats som gett nya elevgrupper till specialundervisningen. Det fanns en uppfattning att det tidigare sättet att bedriva specialundervisning på, att lyfta ut elever från klassrummet och fylla i kunskapsluckor, var förlegat och att pedagogerna nu snarare hade målsättningen att vara verksamma i klassrummet till större del. Vidare upplevdes en uppfattning av att mindre frihet med pedagogernas timmar och vad de hade för befogenhet att avgöra vad den ska användas till. Uppfattningen var att tiden skulle kunna användas till mer elevarbete i stället för konferenser och möten. Den sista kategorin i frågeställningen tydliggjordes hur inte bara det tidigare nämnda, har inverkan på specialundervisningen, utan också att det till stor del var samhället och trender i det, som styrt hur skolan förväntats bedriva specialundervisningen.

Kategori 2. Specialundervisning i förändring till följd av minskade resurser.

Hur uppfattar pedagoger en eventuell förändring i specialundervisning med avseende på arbetstid och undervisningsmetodik?

Den andra frågeställningen grundade sig på uppfattningar omkring resursfrågan. En kartläggning av de olika uppfattningar pedagogerna gav uttryck för, angående de upplevda nedskärningarna, byggde upp de olika kategorierna under frågeställningen. Kategorierna var tänkta att belysa den variation i svar som vi fann representerade i frågan.

Pedagoger uppfattade att det fanns mer resurser till specialundervisning förr. Alla uppfattade att det nu fått fler elever till sin verksamhet men mindre timmar att undervisa eleverna på. Den andra kategorin, belyser uppfattningar om hur viktigt det var att skolan ledningar hade tydliga mål för hur verksamheten i specialundervisning skulle bedrivas. Fanns inte den kunskapen, eller om strävansmålen var otydliga, uppfattades det av pedagoger som en risk att ledningen inte kunde rättfärdiga specialundervisningen. Specialundervisningen uppfattades från annan verksam personal, som mindre relevant till följd av ledningens ignorans och otydlighet i vad målet med verksamheten var.

Hur resurserna används ansågs avgörande, för om eleverna inkluderades eller exkluderades från klassens gemenskap. Det fanns uppfattningar om att all personal på skolan borde lyfta diskussioner och samtal runt vem man tänker ska axla ansvaret för elever i behov av särskilt stöd. Med hjälp av sådana samtal, uppfattade pedagoger, att det fanns möjlighet att gå steget längre och få möjlighet till konsekvensanalyser om orsak och verkan i undervisningen. Pedagogerna uppfattade att all verksam personal, måste analysera sin undervisning och reflektera över hur de har del i elevernas svårigheter . Vidare belyste pedagogerna att konsekvensanalys av den här typen kan bli och borde vara avgörande för hur man sedan valt att lägga budget både i kommunen och i den lokala skolans verksamhet.

Kategori 3. Specialundervisning i förändring som resulterar i nya bedömningar av vilka elever som är i behov av särskilt stöd.

Hur uppfattar dessa yrkeskategorier att de rikta sin undervisning, är det en skillnad på elevgruppen idag och för tio år sedan, i så fall vilken?

Undersökningens tredje del tydliggör vilka elevgrupper som fått stöd och hjälp idag. Frågeställningen är precis som den andra hierarkisk uppbyggd, och uppfattningar skapar kategorier som bygger på varandra. För att få svar på frågeställningen har det i intervjun ställts följdfrågor vars vinkling gällde vilken variation i elevgruppen, specialundervisningen möter i dag, och för tio år sedan. I intervjun undersökte vi om avsikten var att undervisa samma grupp barn i dag som för tio år sedan, och hur eleverna selekterades till denna typ av undervisning.

I den första kategorin fanns uppfattningar hos pedagogerna om att det var samma elevgrupp idag som för tio år sedan, som var målgrupp för specialundervisningen. Under nästkommande kategori var det dock samma pedagoger som tydliggjorde uppfattningar om en annan målgrupp för undervisningen än den som de tidigare nämndes. Anledningen till en annan målgrupp inom specialundervisningen, uppfattades vara en följd av nyare forskning och nya rön inom området. Även om det till likhet med tidigare specialundervisning, handlade om att fylla i kunskapsluckor, upplevdes denna uppfattning nu karaktäriseras av att skapa trygga barn som skulle klara sig i ett föränderligt samhälle. Under nästa kategori kunde vi dock läsa in ytterligare en uppfattning, som talade om en frustration i uppfattningen om minskade resurser för specialundervisningen. Pedagogerna belyser hur de var tvungna att prioritera och välja bort elever som var i behov av särskilt stöd som konsekvens av resursbrist i personal och timmar. I nästkommande kategori belystes uppfattningen ytterligare av att skolan gick mer mot att utreda elever. Elever som fått en diagnos, är en nyare målgrupp för specialundervisningen, och har en elev diagnos sågs det som garanti för att få hjälp och stöd av specialundervisningen.

5.3 Redovisning av uppfattningar i kategorier.

Kategori 1. Specialundervisning i förändring.

Hur uppfattar pedagogerna en eventuell förändring i specialundervisningen de senaste tio åren?

Ingen av pedagogerna uppfattade att det skett förändringar i uppdraget, samtidigt gav de tydliga exempel på arbetsuppgifter idag, som de inte hade för tio år sedan. I de tre kategorierna redovisas hur nya kunskapsmål varit med och format de elevgrupper som pedagogerna undervisade. Hur deras uppdrag starkare styrdes av skolans ledning och styrdokumentet samt samhällstrendernas betydelse för uppdraget.

Kategori 1A, Undervisningsmetodik.

Innebörden i kategorins uppfattning är en ideologisk målsättning hos pedagogerna med sitt yrkesval. Uppfattningarna tydliggjorde, att den särskiljande typen av specialundervisning inte lär eleverna någonting. Karakteristiskt för undervisningsstilen var att läraren plockade ut sina elever och undervisade dem i en annan lokal. Denna kategori bestod i stället av en önskan från pedagogens sida att vara delaktig i klassen i större utsträckning. Detta blev tydligt genom följande citat:

...jag kan nog säga så här, att under dom åren som jag jobbade och såg hur specialundervisningen var ute på *mellanstadieskolan*, under årens lopp, så tyckte jag inte att det fungerade bra. Jag har aldrig tyckt att det här att släpa iväg en elev en timme eller två timmar i veckan och man inte vet vad dom gör. Har jag aldrig tyckt varit speciellt bra. Och det fick jag ju bekräftat när jag läste, det fungerar inte så.

Flera av våra pedagoger tydliggör att de uppfattade en exkluderande undervisning som verkningslös. Nedan ges exempel på hur pedagoger uppfattade att de tidigare hade möjlighet att organiserade specialundervisningen.

/---/ jag gillade ju sättet som de arbetade på och där var det ju att vi hade avstämningar där vi tittade på varje barns behov. Och då var det ju allt från att man var två vuxna i ett klassrum till att man tog ut en grupp och ibland var det en till en undervisning för det behövdes i vissa läggan. Jag vet att de två *pedagogerna* var oerhört kompetenta när det gällde att tänka inkludering och både barnen, de arbetade med och deras föräldrar var ju väldigt nöjda. Sedan kan det gå till på ett sätt där man känner sig utsortad och att man känner det här utanförskapet och så vidare. Det har jag varit med om, längre tillbaka när jag hade klass, när vi hade någon speciallärare här då, och de ville inte gå ut, de ville inte gå till henne. Alltså då när man jobbade mer på det här gamla sättet, när man skulle fylla igen luckor eller var det nu var man sa att man gjorde.

Citatet ovan ger en uppfattning av hur arbete med fyllande av kunskapsluckor då förespråkades och ledde till exkluderande undervisning. Uppfattningar i undersökningen förtydligade en tendens att de pedagoger som utbildades för mer än tjugo år sedan hade en mer liberal inställning till undervisning utanför klassrummet, medan de som utbildade sig senare pekade på forskning kring undervisningsmetodiken och betydelsen av att vara med sina kamrater och att man i det sammanhanget lärde sig mer. Samtidigt hade flera av skolans pedagoger en ideologisk målsättning att undervisning i dag, inte handlade om att fylla kunskapsluckor utan ge eleverna redskap att hantera sin vardag.

Kategori 1B, Mindre frihet

Uppfattningar i kategorin belyste en skillnad i arbetsuppgifterna som till större delen bestod

av konferenser och tyckte denna nya del av arbetet inkräktade på planeringen och arbetet med barnen.

Det är ju det att man vill ge så mycket, det vill man ju, men jag hävdar detta, att tidigare hade jag möjlighet att göra så. Att ha individuell hjälp för barnen./... / Kolossalt mycket konferenser, FRUKTANSVÅRT mycket mer konferenser, att det skall vara nödvändigt. Det inkräktar, tycker jag, på arbetet med barn och planeringen för arbetet med barnen. Jag tycker att det är alldeles för mycket sånt.

I ovanstående citat belystes uppfattningen att pedagoger inte ansåg sig få friheten att bestämma över sin arbetstid. Det blir också tydligt att pedagoger uppfattade en sådan arbetsbelastning att den frihet pedagoger haft tidigare att utforma sin vardag försvunnit, och ersattes av tajt späckade scheman och liten möjlighet att lägga in andra arbetsmoment.

Kategori 1C, Samhällstrender styr uppdraget.

Denna uppfattning kännetecknades av att pedagogerna valde att prova sig fram till de metoder som de uppfattade fungerade idag. Uppfattningen såg specialundervisning som ett komplement till ordinarie undervisning. Hur pedagogerna uppfattade att de valde att utveckla sin undervisning, beror mycket på rådande samhällstrender om vad som fungerade eller inte. Dessutom skiljde sig också detta, beroende på vilken typ av utbildning pedagogerna hade, och när de utbildade sig. Utbildningarna och tiden för när de utbildade sig, är bärare av den tidens syn på lärande och samhällsideologi. Hur de sedan valt att ta till sig nya rön och trender var helt avgörande för hur de utvecklade sin specialundervisning. Nedan gavs exempel på skolans trendkänslighet.

Jag tänkte på att, i skolan hade man alltså speciallärare förr. Men sedan ska man säga att allt går i vågor så nu ska det vara standard prov och på sjuttioalet skulle dom inte ha några läxor. Och sedan gjorde de något test och då var svenska barn dåliga på matte.

Våra pedagoger uppfattade att elever under åren genomgått flera trendbrott, en av dem kunde sägas vara speciallärarnas försvinnande. Det blev en stor förändring för den svenska skolan som nu rustades med en ny yrkesgrupp, specialpedagogerna.

... och då tog man bort speciallärarna. Hur kunde man göra något så korkat som att ta bort dem? /---/Ja, man utbildade inga mer och de som fanns på skolan hade ju sina (*elever, vår anm.*)och de som behövde speciallärare fanns det ju inga nya till. Men då skulle man ha specialpedagoger istället och då fanns det väl dom som satt på kontoret hela tiden utav dem som inte var ute bland barnen i verksamheten. Så det var väldigt vagt vad en specialpedagog skulle göra.

Specialpedagoger uppfattade att de blivit missförstådda, deras uppgift var att undervisa de elever som hade störst behov av det, men till skillnad från speciallärare var inte det hela arbetsuppgiften, de skulle dessutom arbeta med att utveckla skolan så att exkluderande undervisning skedde endast i undantagsfall. Ovanstående citat belyser denna missuppfattning som nedanstående citat vill göra gällande.

Men jag tror att det kan vara så här att speciallärarna är betydligt mycket mer inriktade på undervisningen, inte på något annat sätt. Och det är nog mer så att det är matte och svenska och man plockar ut barn, och så arbetar man med de frågorna. Medan specialpedagogerna är ju mer inriktade på att arbeta på flera olika plan, man arbetar med enskilda elever, man arbetar mot klassläraren för att prata om hur det är och hur gruppen fungerar, vad man kan göra annorlunda och så pratar man med rektor för att prata om utvecklingsbehov på hela skolan, och diskutera fortbildningar och EHT, man spelar över en större plan.

I ovanstående citat kan man uttyda uppfattningen att uppdraget skapades av pedagoger. Vissa grundpelare så som ett nära samarbete med klasslärare och en levande dialog om hur grupper fungerar och vad som skulle utvecklas i lärandemiljön för barnens bästa anser pedagoger viktigt. I nedanstående citat förtydligades vad pedagoger ansåg viktig, påverkades förutom av utbildning, också av deras tidigare erfarenheter och personliga preferensramar.

Uppdraget vet jag inte om det har förändrats, men sen så utför man ju saker på olika sätt, beroende på hur länge man har hållit på, så blir det ju. Kanske att, i början när man är ny så lyssnar man hur dom andra specialpedagogerna gör och hur dom tänker och så. Och sen när man börjar bli varm i kläderna så utformar man mer och mer, eller jag känner att jag gjort det, ett eget sätt att tänka. Sen kan det där se lite olika ut. Jag har kvar kontakten med min grupp från specialpedagogen/---/Det är klart att vi har väldigt olika sätt att se på specialpedagogens uppgift, de märker jag och vi har ju också olika bakgrund.

Ovan ser vi att pedagoger försöker anpassa sig och sin pedagogik till dagens elever och det ämnesinnehåll som ansåg viktigast att få med sig från skolan. Specialundervisningens huvudsyfte idag, ansåg av vissa pedagoger vara att skapa trygga barn som litade på sig själva, vilket blev tydligt i följande resonemang.

Trygga barn som litar på sig själva och har en självkänsla. Dom skall ha redskap så att de kan ta reda på saker så att de klarar sig, att man skickar med dom det. Naturligtvis ska dom ha med sig grundläggande, dom ska kunna grunderna i svenska och matte, det är ju jätte viktigt i samhället.

I ett vidare resonemang om de kunskaper som vi ger eleverna i skolan idag, anser pedagoger att många av dem kommer vara inaktuella om tio år, uppfattningarna indikerar också att de kunskaper, eleverna fick med sig för tio år sedan, var inaktuella idag. Ovan såg vi en önskan från pedagogerna att skicka med eleverna grundläggande kunskaper och trygghet. Uppfattningen om att elevernas svårigheter kan förklaras av fysiska och psykiska defekter var åter på modet och specialundervisningen anpassades av pedagogerna efter ny men ännu osäker forskning.

En modefluga? Det är ju ny forskning, är det uppe på Karolinska? Den här läkaren där, Klingberg, /---/ dom har ju forskat jätte mycket på det här med minnet och arbetsminne och koncentration och kopplingar till dyslexi, hur ser den ut, koncentrationssvårigheter kan det vara minnessvårigheter? Jag tror att det är ny forskning och sen tror jag att det är så här att nu kommer dom här datorprogrammen (minnesträning)/---/ En fem, sex år, nå jag kan inte svära på det, men det är ett antal år tillbaka i tiden som man har pratat om detta och går man långt tillbaka i tiden tror jag nästan inte att man trodde att det var möjligt att träna minnet. Jag tror inte att man tänkte att det var det som kunde vara ett problem när man märkte att ett barn hade svårt att räkna ut 13-4. Att man pratar om mattesvårigheter men att det kunde vara en mer övergripande svårighet som ligger i botten, som faktiskt går att göra något åt det. Men än så länge är man ju så pass tidig i det så att, nu har jag minnestränat med två barn men det står ju väldigt tydligt där (på programmen) att dom vet inte riktigt om långtidseffekterna och så hur dom ser ut. Men det är värt att prova.

Ovanstående citat belyste den trend vi fann i skolan idag, där minnesträning och den tro på arbetsminnets betydelse för skolresultaten har haft särskilt stor betydelse, för matematiken och läsförståelse. Flera av de skolor studien undersökte, hade investerat i dyra system för träning av detta, trots att några långsiktiga effekter av detta inte kunnat bevisas.

Kategori 2. Specialundervisning i förändring till följd av minskade resurser.

Hur uppfattar pedagogerna en eventuell förändring i specialundervisning med avseende på arbetstid och undervisningsmetodik?

Resursfrågan som uppfattningen belyste, var i kategori A till största delen ekonomisk, i kategori C handlade det om hur skolan valde att organisera och använda de resurser, i form av personal och lokaler, man hade till sitt förfogande.

Kategori 2A, Pedagogerna uppfattar att det fanns mer resurser förr.

Intervjusvaren gav exempel på pedagogers uppfattning, att det tidigare fanns mer pengar till verksamheten än det gjorde idag. Alla drog parallellen att de fått fler barn att undervisa men mindre timmar att göra det på. Följande citat visar frustrationen över att inte kunna utforma sitt arbete som tidigare.

Det är ju det att man vill ge så mycket, det vill man ju, men jag hävdar ju detta att tidigare hade jag möjlighet att göra så./---/ jag skulle vilja ha mer tid till dom som behöver.

Resurserna stod i centrum i det övre och undre citatet. Under följs denna resursbrist med ett resonemang kring de ständiga svängningarna i samhället, och att resurserna till skolan följer den övriga ekonomiska utvecklingen i landet. Det var som citatet ovan belyste ingen utveckling pedagoger tillfullo var nöjda med.

Under en period, under nittiotalskrisen skar vi ju bort, sen har det varit en period där man långsamt byggt på igen, så att det funnits elevassistenter, man har kunnat vaska fram då om någon elev har haft, väldigt stora behov. /--- / Men heltäckande elevassistenter, det finns inte många kvar nu. Går vi bara ett år tillbaka i tiden så var det betydligt fler, och går vi två år tillbaka var det ännu fler.

Minskade resurser uppfattades genom elevassistenternas försvinnande som nämns ovan. Nedan ges exempel på de prioriteringar skolans pedagoger var nödgade att göra. Fler pedagoger uppfattade att de skulle utföra samma uppdrag men med mindre resurser medan andra valde att se ett förnyat uppdrag i de förändrade förutsättningarna.

Då kan man nästan känna hur snaran dras åt och vi tittar på varandra, hur i hela fridens namn ska vi lösa vissa saker/---/ och det gäller inte bara en klass, att det blir mycket. Men då måste man tänka så här att, gör jag rätt saker nu, vad är absolut viktigast just nu att jag gör.

Citatet ovan belyste tydligt att de elever pedagoger i specialundervisning hjälpte, var i stort behov av hjälpen. Prioriteringarna beskrevs som absolut viktigast och i den gruppen elever fanns inga tveksamheter om hjälpbehovet.

Kategori 2B, Det handlar också om skolans ledning.

Uppfattningarna belyste också hur avgörande rektorns stöd var inom organisationen. Det kan till och med vara helt avgörande för verksamheten vilken pedagogik rektorn ansåg att skolan skulle ha och specialundervisningens mål och syfte. Vidare tydliggjordes uppfattningarna hur viktigt det var att rektorn hade kunskaper om det specialpedagogiska uppdraget och specialundervisning. Skolledningen hade också i detta fall ett tolkningsföreträdare inom verksamheten för specialundervisning och hur det skulle definieras. Citatet nedan belyser hur rektors bristande kunskaper kunde verka förödande på specialundervisningen.

Sitta där och diskutera hur man ska ta hand om elever och vilken rätt de har och satt där och fick tala om för rektorn vilket utredningsansvar han har och det är inget som han är

intresserad av över huvud taget, ingenting som bekymrar honom och då är det inskrivet i skollagen, man har skärpt det i grundskoleförordningen till och med att rektorn har ett stort utredningsansvar. Det är ju han det ligger på vill säga att se till att elever i svårigheter blir utredda. Så att det inte ligger där och flyter bara och det ligger ju där på rektor, områdeschef och skolchef och sådana. Så när kunskaperna är bristfälliga hos de här personerna så blir det just de här eleverna, elever i svårigheter som åker på smållarna.

Citatet ovan tydliggjorde att det är eleverna som i slutänden blev drabbade av de vuxnas okunskap. I nedanstående citat stod att ingen av skolorna genomgått en snabb minskning av specialundervisningen, men naturliga avgångar som pension och byte av tjänst var något som rektorerna på skolorna använt sig av för att dra ned på styrkan. Citatet nedan belyser hur resurserna stryps till arbetssituationen uppfattas som ohållbar.

Och i min roll har det ju också förändrats för jag hade ju 100 % här förut och sedan bestämdes det ju att jag skulle vara med i den centrala stödenheten ... Och då fick jag ju en heldag på en annan skola eller 20 % kan man säga och sedan fick jag ju på en annan skola, så jag kommer inte ihåg hur länge sedan det var men från 100 % blev det ju 80 % kvar här då. Och sedan utökades ju det så att jag fick mer och mer övergripande ansvar och från och med i höst så är jag 100 % i stödenheten så då är jag inte alls här egentligen... / Vi var alltså fyra personer, inte fyra heltid utan vi var 325 % som försökte tänka hur ska vi lägga upp det för att barnen ska få det dem behöver. Sedan när en gick i pension så ersattes inte hon och när nästa pensionerades ersattes inte hon och när ytterligare en gick i pension så ersattes inte han och då blev jag ju ensam kvar. Och det kan jag känna, det har ju varit framförallt de sista två åren. /.../ Så att jag tycker ju inte att barnen har fått det dom behöver ...

Från att vara flera pedagoger med tjänster på totalt 325% i specialundervisningen, minskade stödet drastiskt på ett fåtal år, till en tjänst och 80%, för att idag vara en tjänst på 75%. Flera av specialpedagogerna uppfattade sig missförstådda då deras utbildning rustat dem för att arbeta på flera plan i skolan och de inte fått möjlighet att göra så. När vi läst citatet ovan kan man fråga sig om det fanns utrymme för mer än undervisning med en så markant neddragning. Som nedan belyste pedagoger att de uppfattade sina arbetsuppgifter, idag i högre grad byggde på undervisning och utredning och i mindre grad utvecklande arbete.

Men jag kan höra av andra specialpedagoger, på andra skolor, att nu är de speciallärare. Alltså deras skolutvecklingsbit och deras handledning har minskat betydligt, det hör jag från andra.

Vilken insikt rektor hade om pedagogernas kompetens och hur denne valde att använda dem avgörande arbetsuppgifterna.

Med utvecklingsarbetet tänker jag inte bara på det som man gör tillsammans med rektor, när vi träffas en gång i veckan och pratar, planerar långsiktigt. Vilka mål har vi, vilka bitar är viktigt, hur får vi med alla på banan och så...

Flera pedagoger uppfattade att ett gott samarbete med sin chef, som citatet ovan belyste fanns det rektorerna som hade denna insikt om specialpedagogens yrkeskompetens och vet att använda pedagoger på ett adekvat sätt i sin verksamhet.

Kategori 2C, Om hur man använder resurserna

Kategorin visade på varierade uppfattningar om hur nyttjandet av resurser påverkade hur de olika uppfattningarna om hur organisationen för specialundervisningen skulle se ut. Det är hur skolan valt att prioritera resurserna och en fråga om vad ledningen anser att specialundervisningen skulle innebära. Med resurser menar vi i detta stycke lokaler. I nedanstående citat belyses en uppfattning om hur specialundervisningen kunde genomföras.

Dom anser inte att man skall undervisa, att man skall träffa elever. Dom anser att man skall handleda lärare och arbeta tillsammans med rektor. Jag menar att man var väldigt tydlig på specialpedagogiska utbildningen, att man skall ha tre U, Undervisning, utredning och så är det utvecklingsarbete. Jag menar inte att man ska stryka den här undervisningsbiten. För om man tänker sig en skola där det inte finns speciallärare, vem skall arbeta med dom barnen som har de allra största Svårigheterna? Om jag säger nej de tänker jag inte göra, nu tänker jag tala om för dig hur du ska göra för detta handlar BARA om hur du organiserar ditt arbete inne i klassrummet ingenting annat. Man kan inte vika ifrån den biten att man måste prata om, hur bedrivs undervisningen, hur är det för den här eleven är det den optimala miljön, eller kan vi ändra på någonting. Det är inte det jag menar, att man inte ska ta i den biten, och bara plocka ut ungar, men man måste också tänka att det finns situationer där man behöver träffa barn enskilt för att arbeta med läsning eller prata om mål man har och hur man skall uppnå dem./---/ Så där har vi lite olika sätt att se på det.

Uppfattningen visade på en om en konflikt som synliggjorts genom tillgång till lokaler att bedriva specialundervisningen i. Samtliga utbildade specialpedagoger hade tillgång till egna lokaler medans speciallärarna hade fått nöja sig med mindre utrymmen, eller att flytta runt mellan de lokaler som fanns tillgängliga, som till exempel grupprum. Trots detta valde våra specialpedagoger företrädevis en inkluderande undervisningsstil där eleverna blev kvar i klassrummet. De två speciallärare vi intervjuat hade sämre lokalmässiga förutsättningar men valde ändå i högre grad att exkludera eleverna och undervisa dem utanför klassrummet. Nedan har vi valt att ta med pedagoger som inte har lokal.

När jag började var det en handfull kvinnor som hade kommit upp i sextioårsåldern och inte orkade vara klasslärare längre, då fick dom, sina sista år gå som speciallärare och hjälpa till på olika sätt i klasserna, plocka ut barn och läsa med dem, bara en av dem var utbildad speciallärare. Det var väll så man använde, och man ville kanske se att man använde den resursen på ett annat sätt. Så att så var det, då var det ett helt gäng kvinnor som gick vid sidan om.

Pedagoger belyste ovan att resurser inte alltid använts på ett adekvat sätt. Nedan tydliggörs att nya eller mer resurser inte löste alla problem, istället handlade det om organiseringen av undervisningen.

Har man dom med på banan och har man föräldrarna med på banan kan man komma väldigt långt och det behöver inte alltid kosta så väldigt mycket. Det måste inte alltid till så mycket nya, det är väldigt lätt att ropa efter mer och mer resurser.

Citatet belyste uppfattningen att det fanns en fara med att de pedagoger som skrek högst efter hjälp med elever, var de som fått hjälp först även om det kanske inte var de som är i störst behov av det. Pedagoger belyste att det dessutom måste reflekteras över hur resurserna skulle användas effektivast och vad målet med till exempel en extra vuxen, skulle vara. Detta citat tydliggör det resonemanget.

... barn på lågstadiet kan inte, (*motivera sig själva att arbeta*) det är en utveckling. Så där är det väll så att där blir personaltätheten väldigt, väldigt viktig, att man är många och att det är rätt personer, med rätt utbildning. Det fungerar inte bara att säga att vi har fritidspedagoger inne i klassrummet, för då är det också viktigt, vad gör dom? Gör dom rätt saker, är dom delaktiga, eller blir dom bara sittande på en stol längst ned på en stol och tittar på och reser sig när någon kanske räcker upp handen någonstans eller hur fungerar det . Det spelar ingen roll om det är lärare eller fritidspedagog vi måste hela tiden fundera över hur använder vi resurserna? För vi är jätte många här och det gäller att alla gör rätt saker vid rätt tillfälle.

Som ovan klargör flera pedagoger uppfattningen om att nyttjandet av personal och lokaler var

ett bekymmer, rektor tog inte alltid sitt ansvar för att leda och fördela ansvaret och den effektivitet som skulle behövas i organisationen. Alla var inte där de borde vara, när de borde vara där.

Kategori 2D, Inkludering och exkludering i klassrummet.

Kategorin definierades av uppfattningen att oberoende av resursmängd fanns det alltid några lärare som ville ha ut dessa besvärliga elever ur klassrummet. Här uttrycktes vid ett flertal tillfällen, att synen på vem som skulle ta hand om de besvärliga eleverna inte hade utvecklats nämnvärt sedan grundskolan uppkomst. Uppfattningen tydliggör även här, att hur skolan valt att se på möjligheterna för specialundervisning var avgörande för om eleven genom specialundervisningen, exkluderas eller inkluderas. Vidare belyser uppfattningen vikten av att bedriva specialundervisningen i klassrummet, att i den mån det fungerar se till att eleven var inkluderad både psykiskt och fysiskt i klassen. Uppfattningen tydliggjorde att en exkluderande undervisning aldrig har fungerat. Följande citat tyder på att pedagoger fortfarande uppfattade exkludering som den enda metoden.

Men det är ju elever med speciella behov. För att klara klassundervisningen. /---/ För det mesta så är de med mig. /---/men det är svårt att prata och göra praktiska övningar när man sitter i ett klassrum och någon pratar, då är det bättre att vi sitter själva. Antingen i anslutning till klassrummet eller också går vi till det rummet jag har.

Ovan förespråkas exkluderande undervisning, nedan belysede pedagoger uppfattningen att svårhanterade elever alltid varit någon annans problem.

... jag känner ju att de frågorna alltid dyker upp, som alltså alltid har funnits från början, att det finns någon annan, alltså att man vill att det är någon annan som ska ta hand om de här barnen. Och då har man redan bestämt sig att här finns ju inte mera att göra och vi är ju så många här så du kan väl ta hand om barnet...

I vår undersökningsgrupp fanns förespråkare för så väl exkludering som inkludering, men ingen av pedagogerna kunde helt och hållet frångå den exkluderande undervisningen. Motivet för att gå ur klassrummet motiverades med allt från elevens bästa, till klasskamraternas arbetsro. Nedan beskriver pedagoger effekten av exkludering ur klassrummet.

Det skall ju funka med klassen, det skall ju inte vara att jag kör mitt spår här inne kör vi på detta sättet och använder detta materialet utan där måste man hela tiden vara överens med klassläraren, vad är det för mål man har och vad är det jag skall arbeta med, och har vi material? För egentligen är det jag ska kolla, funkar det inne i klassrummet, har man det man behöver där inne? Och så kan man titta ska jag förstärka på något sätt. Så får man ju försöka knyta an till det som dom håller på med inne i klassrummet, om man nu har bestämt att man ska gå ut och jobba tillsammans.

Uppfattningen ovan beskrev hur inkluderande undervisning kunde fungera. I följande citat ges ytterligare uppfattningen om att exkludering inte utvecklar elevens kompetens.

... att släppa iväg med en eller två timmar och egentligen inte veta vad är det dem gör? ... så visste jag att så vill jag inte ha det. Den tiden så som man har gjort det fungerar inte, det ger ingenting.

Många av pedagogernas uppfattningar och motiveringar till exkludering, var vaga och bottenade i en känsla av en sista utväg, när ingenting annat fungerade. Samtidigt som flera av pedagogerna sa att denna typ av undervisning aldrig fungerat.

Kategori 2E, Specialundervisningen påverkas dessutom av om man gör konsekvensanalyser. Uppfattningen definierades av undervisningens långsiktiga mål, och förmågan att se konsekvenserna av den undervisning pedagogerna bedriver. Denna förmåga gick att spåra i underlaget, där även kopplingar till svårigheten, att få gehör för utvecklingsidéer, gjort sig tydliga i annalkande lågkonjunktur. Uppfattningen ville i nedanstående citat tydliggöra att nedskärningar fått konsekvenser.

De man gör får alltid konsekvenser och sådana konsekvensanalyser har gjorts lite dåligt tycker jag men det kanske dom har gjort för er (*kommunens ekonomer*). Det får vi se.

Några konsekvensanalyser hade vad vi vet inte gjorts av kommunens politiker, att specialpedagogen reflekterar över detta men inte politikerna i kommunen kan uppfattas som uppseendeväckande. Samtidigt saknas det hos pedagoger en konsekvensanalys av det egna agerandet i specialundervisningen, som synliggjorts i citatet nedan.

...jag ser för lite av analys hos pedagogerna, för lite av reflektion. Jag möter aldrig en pedagog som inte sliter. Alla sliter, men vad gör man med tiden och ska man förändra så måste man plocka bort någonting. Man kan ju inte bara stoppa in saker hela tiden och det jag, jag är jätteförtjust i det här nya som har kommit med att man ska få ihop den formativa, den summativa, skriftliga omdömen, IUP och att det ska bli ett redskap i vardagen.

Studien uppfattar att flera pedagoger reflekterat aktivt och kontinuerligt kring sin arbetssituation, vilket blev tydligt då ovanstående citat klargjorde en positiv attityd till skriftliga omdömen och IUP. Det blev påtagligt att denna reflektion främst aktiverade de pedagoger som hade en senare utbildning i specialundervisning (senaste tio åren).

Kategori 3. Specialundervisning i förändring som resulterar i nya bedömningar av vilka elever som är i behov av särskilt stöd.

Hur uppfattar dessa yrkeskategorier att de rikta sin undervisning, är det en skillnad på elevgruppen idag och för tio år sedan, i så fall vilken?

Till största delen var det i slutändan de barn pedagoger skulle undervisa, som stod i fokus för specialundervisningen. Nedan tydliggörs uppfattningar i om det fanns skillnader i hur denna grupp selekteras och vilka som ingick i den.

3A Det är inte samma elevgrupp idag som för tio år sedan i specialundervisningen.

Denna uppfattning kännetecknades av att pedagoger sa att det var samma elever som fått specialundervisning idag som förr. Tecken på detta var den traditionella inställningen att specialundervisningen handlade om kunskapsluckor hos eleverna som skulle åtgärdas. Denna äldre tradition finns kvar i skolan än i dag. I nedanstående citat blir detta tydligt genom en beskrivning av forna elever.

I stort sätt de som har senare eller långsam inläring. De första jag hade väll mer, även om de inte hade diagnoser. Några, jo det hade de väll... När jag började var det väll någon som var utredd, ordentligt. /.../ men jag vill säga att alla dem barn som jag har haft och jag har haft många med läsinläring, som inte har kunnat läsa./.../ och alla har lärt sig att läsa.

Ovanstående citat belysde att diagnoser tidigare inte använts lika frekvent som idag. Enligt nedanstående citat var dessa diagnoser en ursäkt för att kunna fullfölja sin exkluderande undervisning.

Ibland ropar man först och vill att någon annan ska komma och fixa, utan att man har ansträngt sig själv, det ska vi vara öppna och säga att den typen av lärare finns ju också i

den svenska skolan. Jag tror det kommer ur det här behovet och gamla traditioner, för de finns ju dom lärarna som tycker att så fort en elev går utanför de som man tycker är någon sorts normalram så är det någon annan som ska komma in och ta över, det är nästa så det inte är klasslärarens bekymmer längre.

Undersökningsgruppen i ovanstående citat beskrev förekomsten av en nolltolerans för avvikande beteende i klassrummet. I kategorin framkom uppfattningar att specialundervisningen idag mött fler oroliga och ängsliga barn än förut, en ny kategori som redovisas i citatet nedan.

Det är väldigt mycket oroliga barn, okoncentrerade barn. Om jag ser tillbaka på min tid som lärare och inte bara som specialpedagog, så är det väldigt mycket mer barn som är okoncentrerade, oroliga, stressade, och behöver mer vuxentid i skolan för att de inte har det hemma, dom har inte den tryggheten.

Pedagogen synliggjorde uppfattningen om en avsaknad av trygghet i elevernas hemmiljö som en bidragande orsak till att eleverna får svårigheter i skolan. Nedanstående citat tydliggör fler bakomliggande faktorer som skapat svårigheter för elever i skolan.

Idag har barn väldigt många val att ta hänsyn till, och har man inte trygga föräldrar i det, som hjälper och stöttar, så blir det på något sätt att man ska axla en roll som är för svår. Och det skapar otrygghet! Det finns ingen gräns för vad man kan bli eller för vad man kan göra eller delta i för fritidsaktiviteter.

Tidigare citat synliggjorde de hinder som kunde finnas för elever i deras vardag, uppfattningen hos pedagoger i citatet nedan belyste att lärandet först kunde ske när eleven var mottaglig för det och om inte för stora psykiska hinder eller ohälsa förelåg. Nedanstående citat belyser vidare uppfattningen att specialundervisning idag, främst riktat sig mot de som inte lärde sig läsa, inte klarade målen i matematik och saknade de grundläggande kunskaperna i engelskan.

Det ser väldigt olika ut men att nå målen är det man jobbar på, sen har vi barn som man har konstaterat tillsammans med skolpsykolog och så, har väldigt kraftiga koncentrationsnedsättningar, sen kan man se att det begåvningsmässigt finns hinder eller det kan finnas kraftiga sociala hinder eller det kan vara depressioner eller annat. Och då blir dom här kunskapsmålen betydligt svårare att nå, och då får man lite grann laga efter läge. Och så får man försöka hitta det som man tror är viktigast. och så får man ju försöka jobba med att försöka må bra och så där också samtidigt, men visst är det så att jag träffar elever som inte kommer att nå målen.

Ovanstående citat visade också uppfattningar om att den största elevgruppen idag för specialundervisningen, var de elever som inte nådde de nationella målen. Nedan återges uppfattningar om exempel på varför eleverna inte nått målen.

Det kan vara barn som inte får ihop sin vardag, som har väldiga koncentrationssvårigheter eller annat som gör att man behöver hjälpa dem att stötta upp vissa bitar. Om vi nu inte rangordnar längre utan bara tänker, vad är det som gör att jag kan bli inkopplad på något sätt. Då kan det här med koncentration och minne det tar jag i ett paket. Man skulle kunna säga att det är barn som skulle kunna vara barn som får AD/HD diagnoser, men det behöver det inte alls vara. Man märker att dom inte tar instruktioner, man tänker att, här är det någonting som man kan hjälpa upp dem med, så kan det vara en sådan sak. Sen är det andra bitar i svenska, om man har väldigt svårt för att skriva, om man har svårt att få ner sina tankar på ett papper eller så där, att man kan behöva sånt stöd. Sen är det ju matte, om man märker att man inte utvecklas i matte på ett sådant sätt som man kan förvänta sig av andra. Om man tittar hur det ser ut rakt över. Här har vi ett barn som skriver de mest fantastiska texter och berättelser och läser och allt fungerar men matten här har vi en jätte dipp. Då kan

det vara en sådan orsak till att titta närmare på vad det är som pågår och även engelska, men det får jag väl erkänna att det kommer lite grann i tredje hand då.

De orsaker till specialundervisning som nämndes i texten ovan, är bland annat en ojämn kunskapskurva och diagnosticerade behov. Nedan belyste dock samma pedagog som ovan att det allra viktigaste att ha fått med sig från skolan ändå måste ha varit självkänslan och trygghetskänslan.

Det allra, allra viktigaste som man vill att dom har med sig, det är ju sin självkänsla. Att vi inte har gjort saker här som fullständigt har knäckt dem, utan att vi hela tiden har en grundpelare i att prata, prata, prata, och att dom får en trygghetskänsla med sig. Sen är det nog ändå, om man tar rent kunskapsmässigt, tycker jag faktiskt att det här med att kunna läsa ordentligt, det tycker jag är otroligt viktigt, det är överordnat allt annat. Därför kan man läsa, det vet man att det hänger så starkt ihop med självkänslan och kan man inte läsa så vet jag att det är ett sånt otroligt handikapp. Kan man läsa, kan man ta till sig man blir en fullvärdig medborgare.

Citatet ovan lyfte fram uppfattningen att förmågan att läsa var en förutsättning för att bli en fullvärdig medborgare. Därför har den givits hög prioritet i specialundervisningen. Detta resonemang visade tydligt att vissa pedagoger genom sin specialundervisning även idag har för avsikt att fylla i kunskapsluckor medan det för andra mer handlade om att skapa trygga individer.

3B, Det är inte samma elever som får specialundervisning men stödet/personalen räcker inte till.

Uppfattningen belyste hur pedagogerna fått sortera bland elever och i verksamheten för att hinna med. Flera av pedagogerna belyste uppfattningar av problemet med resursbristen som skapar prioriteringar i elevgrupperna, om vem som fått hjälp eller inte, och följande citat synliggör hur hårda prioriteringarna till specialundervisningen har blivit.

Man prioriterar hårdare så blir det ju, eftersom man har färre timmar och fler barn, det sker en gallring kan man nästan säga ibland.

Uppfattningen om att det skett en gallring visade citatet ovan och nedan beskrivs hur gallringen kunde gå till väga.

Vi gör så att, vi skickar ut bakgrunden, behovslappar där varje klasslärare får skriva ner vilka som är i behov utav stöttning. Man rangordnar eleverna och skriver ner, vad det är dom behöver hjälp med. Sedan sitter vi allihopa och går igenom/---/ ...här får vi försöka, med de tiderna vi har, fördela så gott vi kan då. Men det är ju för lite tid alltså.

Samtidigt klargjordes uppfattningen om att eleverna rangordnades efter behov och lärarens uppfattning av vilka elever som var i störst behov styrde fördelningen, av de befintliga resurserna.

...jag har även sett barn och grupper som inte har fått, och även personal som har önskat stöd och hjälp men där man inte har räckt till. Och då, man blir inte nöjd själv, när man pratar med, för jag har ju egen handledning, då får man ju höra att man ska vara nöjd och man ska sänka ribban och att man inte kan göra mera.

Många pedagoger uppfattade som i citatet ovan, att det fanns ett större behov av stöd än de kunde erbjuda och upplevde det mycket tufft att behöva gallra och prioritera bland behoven. Samtidigt beskrivs nedan att några riktlinjer för omfattningen av stödet inte existerade idag och skollagen gav dem litet stöd i arbetet.

Där är ju skollagen lite luddig, för de står ju inte att de har rätt till stöd varje dag eller så och så mycket, utan de har ju rätt till stöd.

Skollagen definierade, att elever som hade behov av stöd skulle få det, men inte i vilken omfattning. Pedagoger uppfattade att de inte orkade arbeta i en organisation där eleverna inte fick vad de behöver. Neddragningar i tjänster och en i snabb takt ökande arbetsbelastning, erfars i nedanstående citat, genom en frustration som kunde resultera i att pedagogerna uppfattade sig tvungna att tacka ja till andra åtaganden, annan tjänst, som en konsekvens av att inte känna sig tillräcklig.

Ja, det finns ingen möjlighet (*att klara det själv*) och jag har inte kunnat göra annat än att lyfta det och lyfta det och lyfta det. Och det var delvis en bidragande orsak till att jag, jag har ju haft valmöjlighet att kunna flytta in i den centrala stödenheten i flera omgångar och inte önskat det. Jag har sagt nej, men det är ... ja, delvis ville jag pröva nytt för jag kände att nu har jag varit här i många år och delvis ville jag pröva vingarna, men också har jag tyckt att det har varit svårt att se, och jag vill göra för mycket. Och jag, nej, jag har tyckt att det har varit jobbigt att sortera eller välja eller vad man nu ska säga.

Att sortera bland sina elever är inget nytt utan var ett system som fanns etablerat på flera av skolorna vi besökte. Skillnaden var att idag är gallringen så hård att pedagogerna i många fall, som i citatet ovan, erfor att det inte var nöjda med det stöd eleverna fick.

3C, Diagnostiserade elever prioriteras.

Uppfattningen belyste att elever, med en diagnos alltid fått hjälp. I verksamheten fanns inga som helst oklarheter kring om dessa elever skulle få tillgång till specialundervisning och mer stöd. Medans det i andra fall, vid mer oklara svårigheter kunde råda frågetecken, om det verkligen behövdes professionellt stöd till en viss elev eller om det kanske enbart handlade om omognad. Diagnosen i sig sågs som ett slags företrädare till specialundervisning och adekvat hjälp omedelbart. Informanterna i kategorin belyste att elever med diagnos fanns i verksamheterna och ett flertal av eleverna hade genomgått neuropsykiatriska utredningar för att tydliggöra deras stödbehov. Det tog tid att få denna typ av utredning och diagnos och i många fall blev allt klart först under mellanstadietiden, vilket blir tydligt i citatet nedan:

Sedan finns det ju gånger som man inte har lyckats till trean heller för att det är några vildhjärnor och du kan inte hinna, för du är en på 24 stycken kanske. Och så lämnar du över dem till mellanstadiet och de får hjälp direkt. Där har man jobbat sedan ettan med mängdvis med konferenser med psykologer och rektorer och man har skrivit dagbok, hur de betar sig och massor av möten och så är de klara och utredda i trean. Så får de en assistent på en gång och så tänker man att gud, tänk om jag haft den hjälpen på lågstadiet.

Uppfattningen visade en tydlig frustration över kommunens val, när de fördelade sina ekonomiska tillgångar. Kommunen hade, som tidigare beskrivits i den ekonomiska genomgången, valt att rikta pengar till tyngre områden. Ett av dessa områden var de skolor som kunde uppvisa en stor mängd elever med diagnos. Att rektor inte aktivt motarbetade det vi uppfattade som en inflation i diagnoser, hade helt enkelt en ekonomisk förklaring. Pedagoger belyste den ökade diagnostiseringen som i citatet nedan:

Nu skiljer det ju sig också för nu har man gått lite mer mot utredning också. Man tittar mer mot utredningshållet, alltså man utreder barn mer nu, och det har varit en trend som har hållit i sig./---/ Det kanske började någon gång i början av nittio talet, efter krisen och när resurserna började komma tillbaka då så började man att titta på bokstavsbarerna och de neuropsykiatriska diagnoserna.

Citatet ovan belyste uppfattningen att de neuropsykiatriska förklaringsmodellerna inträde i skolan under nittioalet. Vid sidan av dem verkade fortfarande uppfattningar kring dyslexi, båda tillstånden uppfattades som obotbara och endast symptom kunde mildras. Stora resurser avsattes som vi ser i citatet nedan för denna elevgrupp.

För vi har ju haft en kille, som trots att jag hade honom i spec. undervisning och vi minnestränade så har inte lärt sig att läsa och han kan inte läsa nu heller. Så han är utredd och har svår dyslexi, och jag ser inte hur vi skulle ha gjort på annat sätt. Utan vi har stöttat honom och han har fått hjälp och han har fått mycket tid men han har ändå inte lyckats.

Vilken diagnos som är modern är helt avgörande för hur eleverna bedöms. Flera pedagoger belyste att i en annan tid, utan denna stress och med dåtidens struktur, hade flera av de elever som får hjälp idag inte behövt det. Samtidigt får man inte glömma att det samhälle som passar en elevgrupp, kanske inte hade passat en annan, vilket citatet ovan belyste. Vilka diagnoser som kan ses i framtiden och orsakerna till dem, kan det därför bara sias om men i underlaget anar vi att minnet kommer få en framträdande roll i specialundervisningen.

6. Diskussion och slutsats

Studien har sammanfattats i ett antal slutsatser som här presenterats i punktform med en kort förklaring. Punkterna används som rubriker under vilka vi djuplodat och utvecklat resonemanget. Längre fram i kapitlet redogörs informanternas perspektiv på specialundervisning. Genom studien undersöktes vilken förändring som pedagoger uppfattat har skett de senaste tio åren. Avsikten har varit att undersöka hur pedagoger uppfattat att de prioriterat i specialundervisningen - och i så fall hur de har uppfattat att den prioriteringen ser ut?

Genom pedagogernas intervjusvar framkom uppfattningar att förändrade resurser påverkat arbetsuppgifter i specialundervisningen. Pedagogernas uppfattningar om förändringen i resurserna redovisas under rubrikerna, *Rektors beslut färgar undervisningen* och *kommunen stryker utvecklingen*.

Variationen av uppfattningar kring förändring i specialundervisning med avseende på arbetstid och undervisningsmetodik redovisas i kapitlen, *Samhällstrender styr uppdraget och Konflikten mellan specialpedagoger och speciallärare*.

Vi har uppfattat en skillnad på elevgruppen idag och för tio år sedan i specialundervisningen. *Barn av sin tid eller diagnos av sin tid* och *Föräldrarna, barnens trygghet*, behandlar våra erfarenheter av pedagogers uppfattningar, och sammanfattar sedan pedagogers förändrade syn på elevgruppen i specialundervisning.

6.1 Slutsatser

***Samhällstrender styr uppdraget.**

De populistiska vindar som viner för tillfället får förklara de svårigheter elever och lärare möter i skolan och lärandet. Historiskt ges olika orsaksförklaringar till svårigheterna. Vår nuvarande utbildningsminister anser att det beror på brist av disciplin i skolan.

***Kommunen stryker utvecklingen.**

Genom en otillräcklig ekonomisk kompensering av de ökade personal- och lokalkostnaderna. Specialundervisningen har till följd av detta ingen reell chans att möta eleverna i den omfattning pedagogerna ser som önskvärt i undersökningen.

***Rektors beslut färgar undervisningen.**

Om rektor hade en pedagogisk utbildning eller inte påverkade också hans beslut och enligt de intervjuades uppfattningar blev detta märkbart i verksamheten.

***Konflikten mellan specialpedagoger och speciallärare.**

Mellan specialpedagoger och speciallärare låg en inbyggd konflikt, om vad deras respektive uppgifter kunde tänkas vara. Intressant är att trots deras anställningar inom samma kommun hade de helt olika inställning till exkludering och inkludering.

*** Föräldrarna, barnens trygghet.**

Genom analys av pedagogernas uppfattningar upptäcktes att flera av våra informanter angav osäkra, stressade och okoncentrerade barn, som en grupp i behov av stöd. Föräldrarnas avgörande betydelse för att skapandet trygga barn, i ett stressat samhälle, är avgörande framhåller pedagoger.

***Barn av sin tid eller diagnos av sin tid?**

Pedagogerna uppgav nya grupper i specialundervisningen samtidigt vet vi att barn i dag varken diagnosticeras med Damp, som imbecilla eller med MBD. Är det barnen det är fel på eller skapar pedagogerna sådana svårigheter för sina elever att alla omöjligt kan nå målen?

6.2 Diskussion

Under studiens gång har en diskussion förts om vad specialundervisningens förändrade uppdrag/ förändring kan ha haft för bakomliggande faktorer. Genom pedagogers uppfattningar, har vi fått en tydlig bild av varierande uppfattningar på området. I detta avsnitt bearbetas de uppfattningar och det fakta som klarlagts genom studien. Kapitlet har en personlig prägel där vi har valt att problematisera och diskutera konsekvenser inom vårt område specialundervisningen.

Samhällstrender styr uppdraget

Uppfattningar som synliggjorts genom vår studie visade att specialundervisningen idag hade en strävan mot att skapa trygga elever som litade på sig själva. Våra pedagoger uppfattade också att det tidigare i högre utsträckning, inom specialundervisningen, mer handlade om att fylla i kunskapsluckor och då allt som oftast i särskiljande undervisningsformer. Intressant är också att hur pedagogerna uppfattade att de valde att utveckla sin undervisning ofta berodde på rådande samhällstrender om vad som fungerade eller inte. Dessutom visade det sig, då vi kom djupare in i intervjuerna, att det fortfarande i hög grad förekom att målet med specialundervisningen blev att fylla i kunskapsluckor. Men trots det fanns det de pedagoger som reflekterade över det och medgav att det ibland kunde vara befogat.

Pedagogerna uppfattade att samhällstrender styrde specialundervisningens uppdrag och att den idag, ofta sågs som ett komplement till den ordinarie undervisningen. Varje pedagog har på eget bevåg fått prova sig fram till de metoder som de uppfattar fungerade och deras receptivitet för nya rön och trender avspeglade sig tydligt i undervisningsmetodiken.

Under vår studie framkom tydliga uppfattningar om att speciallärare förr hade fler timmar i sin anställning på färre barn, och en frustration över att de stängde speciallärarutbildningen. Då våra politiker stängde speciallärarutbildningen var tanken i grund och botten god, det blåste nya vindar och alla elever skulle inkluderas i undervisningen. Med den nya specialpedagogutbildningen var målet att skolan istället skulle satsa på handledning, skolutveckling och elevvård. Men tanken blev inte riktigt som de tänkt sig och i annalkande kris får vi tillbaka vår speciallärarutbildning och vi går tillbaka till det som förr inte ansågs fungera.

Bland pedagogerna fanns dock uppfattningen att man idag borde arbeta i team runt eleverna för att inte fastna i några gamla spår med fasta grupperingar som enda lösning. Denna uppfattning visar tydligt en strävan mot att alla elever ska inkluderas i undervisningen och att man genom samtal och reflektion ska prova sig fram till nya lösningar. Det blev också synligt att det var en specialpedagog som hade denna uppfattning, då utbildningen för denna yrkesgrupp karaktäriseras av handledning, skolutveckling och rätt utbildning för alla elever. Förmodligen var det också detta som varit avsikt med utbildningen och kanske till och med en spegling av dåtidens samhälle och samhällssyn på vad som var lösningen på problemen.

En aspekt av samhällstrenden är vilken forskning som publiceras på området. I detta fall har den svenska forskningen, till stor del dominerats av tre inom specialpedagogiken kända namn, Emanuelsson, Persson och Haug. Genom sina studier och positioner i statliga utredningar, har de haft möjlighet att stärka sina positioner som de främsta på området. Vad vi ifrågasätter är

vilken möjlighet nya och oerfarna forskare, eller forskare med en kritisk vinkling till deras resultat, haft för möjlighet att göra sin röst hörd. Vem som har fått forskarbidrag och statliga uppdrag, färgar samhällstrenden, idag är det Emanuelsson, Persson och Haug.

Många pedagoger ropar förgäves efter mer resurser. I tider av nedskärningar konstaterade *Myndigheten för skolutveckling* (2005) att den största anledningen till att eleverna inte får stöd i tillräcklig omfattning handlar om resursbrist. Vi tror emellertid att det aldrig funnits nog med resurser i skolan. Ingenstans i litteraturen eller intervjuerna fanns några uttalande om att, då fanns det resurser så det räckte och blev över. Om denna tid i historien har funnits har det i vår studie gått oss förbi. Vi håller med en av våra pedagoger som uttryckte att när det handlar om barn, så är behovet omätligt.

Kommunen stryper utvecklingen.

Under arbetets gång har de minskade resurserna, som skolan har att förhålla sig till, framträtt tydligt. Hur detta påverkat den specialpedagogiska verksamheten har vi försökt svara på, frågan varför kommunen inte gjort någon analys av konsekvenserna kvarstår när arbetet avslutas. Vi befarar att alla pedagoger inte har haft förmåga att anpassa sig till de förändrade förhållandena, och att lösningarna därför blir kortsiktiga, och präglas av akuta insatser, det som är viktigast nu. Kommunens nedskärningar har även resulterat i ett större antal elever, på färre aktiva pedagoger, vilket får konsekvensen att det ytterst är eleverna som drabbas. Eftersom kommunen saknat en konsekvensanalys för sina nedskärningar ser de inte var pengarna dras ner i verksamheten. Det följde, med kommunens pengar till skolorna, inga tydliga anvisningar om hur de skulle användas. Vi anade att rektorerna i många fall skar ned på det som låg utanför den ordinarieundervisningen. Hur de valde att göra detta såg olika ut, vi uppfattade att minskade vaktmästartimmar och mindre städning blev konsekvenser av detta, men tror också att det blev specialundervisningen som fått vara med och betala (se sid.13).

I Lpo94 står det att läsa klart och tydligt att varje elev har rätt till ”en för alla likvärdig skola”. Då uppfattningen fanns bland pedagogerna, att alla elever inte fått det stöd som de var berättigade till, var det inte möjligt att skapa en likvärdig utbildning för alla. Om alla elever ändå skulle få det stöd som de var i behov av, handlade det också om i vilken miljö och i vilket sammanhang som undervisningen förekom. Skillnaden låg i om det var i ett sammanhang och i en gemenskap med andra klasskamrater eller om det var drillövningar ensam tillsammans med en pedagog. Lpo 94, tydliggör vikten av att förmedla de grundläggande demokratiska värderingarna, aktningen och respekten för varje människas egenvärde och de grundläggande värderingarna som vårt samhälle vilar på. Detta kan tyckas svårt att förmedla till ett barn som ständigt ska försöka anpassas till något annat än vad eleven redan är. Dessutom kan det tyckas svårt att som vuxen vara en god förebild för elever, när det handlar om att få tillhöra och ha rätt till den sociala gemenskapen med sina klasskamrater, om pedagoger och vuxna ständigt lyfter ut och selekterar bland eleverna. Med reflektion runt detta anser inte vi att det är en likvärdig utbildning för alla eller en aktning om varje människas egenvärde.

Rektors beslut färgar undervisningen.

I undersökningen har det tydliggjorts att det finns fler sätt, än ökade resurser, att komma till rätta med svårigheter i verksamheten. Genom intervjusvaren har vi fått insikt i många fler faktorer som påverkat specialundervisningen. Skolledningens kompetens att styra och leda verksamheten var avgörande för hur arbetet genomfördes och vad som bedömdes som viktigt. Skolledaren, i de flesta fall rektor, hade stor makt att definiera vilken undervisning som skulle

främjas genom anslag till fortbildning och stöd till lärare. Samtidigt var det avgörande med en stark ledare som kunde stå emot ett eventuellt tryck från lärarna och hålla fast vid de beslut och pedagogiska idéer denne valde att främja.

Hur skolan använde de resurser de befogade över, poängterades i flera av intervjuvaren som avgörande för resultatet. Det spelade ingen roll hur många vuxna det var i klassrummet eller vilken utbildning de hade, om de inte gör de arbete de var satta att göra. Att assistenterna försvunnit ut ur skolan de senaste åren har fått konsekvenser, särskilt för de lärare som haft utåtagerande barn i klassrummet. Vad som förvånade oss var att var få av pedagogerna som belyste deras försvinnande, som en anledning till att deras arbetsbörda ökat. Det hade dessutom blivit färre pedagoger i skolan på grund av naturliga avgångar så som pensioneringar. Det var något som rektorer inte hade varit sena att utnyttja, då dessa tjänster inte hade tillsatts på nytt, kunde rektorer rationalisera i sina verksamheter utan uppsägningar. De pedagoger som då fanns kvar i specialundervisningen upplevde därför en ökad arbetsbelastning, enligt pedagogernas uppfattningar.

Genom sina beslut kunde rektor bestämma vem specialundervisningen var till för och i vilken utsträckning den skulle finnas i skolan. Rektor beslutade också om vem som skulle utföra specialundervisningen och vilka förutsättningar pedagogerna gavs till detta. Om den fanns för alla, integrerad i klassrummet, skapade det goda utvecklingsbetingelser och fungerade förebyggande och skapade en förståelse för elevernas olikheter. Ett av rektorns uppdrag var att införliva grundskoleförordningen i skolans vardag och hur detta gjordes är upp till varje rektor att bedöma. Enligt grundskoleförordningen skall specialundervisningen först och främst ske i klassrummet för att bara undantagsvis ske utanför vilket är en tanke vi helt håller med om. Verneresson (2002) belyser hur viktigt det preventiva arbetet är och att specialpedagogiken kan inkluderas i den ordinarie undervisningen så att problem aldrig behöver uppstå.

SOU 1999:63, har kommit fram till att det bör finnas lärare med specialpedagogisk kompetens i alla arbetslag i skolan. Detta anses av SOU som en förutsättning för att alla elever ska få rätt hjälp och tillräckligt stöd i rätt omfattning. Pedagogerna belyser också att det handlar om att använda resurserna på bästa möjliga sätt, det uppenbara sig en risk när skolan tror att fler pedagoger med specialkompetens löser alla problem. Det gäller att dessa pedagoger har en genomtänkt och reflekterad syn på hur dessa resurser ska utnyttjas, och vilka målen för specialundervisningen ska vara. Annars finns det en risk att det bara blir fler exkluderade elever och fler definierade svårigheter.

Konflikten mellan specialpedagoger och speciallärare.

Genom intervjuunderlaget utkristalliserade sig en okunskap, där speciallärare och specialpedagog uttryckte liten kunskap om varandras yrkesroller, uppdrag och yrkeskompetens. Ofta var pedagogerna besvikna på varandra, ofta beskrev speciallärarna att de har haft en förväntning på specialpedagogen att utföra sitt arbete på samma vis. När så inte blivit fallet har detta givit en grogrund till konflikter mellan de två yrkeskategorierna. Specialläraren har haft förväntningar på att specialpedagogerna skulle lyfta ut eleverna ur klassrummet och fylla kunskapsluckor medan specialpedagogerna kände sig missuppfattade och vill att eleverna följer den ordinarie undervisningen, och istället stöttade läraren (Teveborg, 2001). Specialpedagogerna uppgav i intervjuvaren att de ändå inte var helt befriade från elevarbete, de arbetade liksom speciallärarna, med eleverna genom att plocka ut dem ur klassrummet ibland, förklaringarna var många till varför man gjorde så. I kontrast till hur specialpedagogerna gjorde i praktiken, står deras uttalanden, som nästan uteslutande sa att

den särskiljande typen av undervisning inte fungerar. Ett märkligt fenomen vi observerat i pedagogernas uppfattningar, var att de som använder sina lokaler mest till exkluderande undervisning, hade de sämsta lokalerna, speciallärarna. Medan specialpedagogerna förespråkade, och i högre utsträckning, använde sig av inkluderande undervisning i klassrummet och i motsats till specialläraren fått fräscha lokaler. Vi misstänker att den hierarki som speglade sig i lönenivån, vilken var högre för specialpedagoger, också gav dem andra privilegier så som lokaler.

I skolan idag finns det så speciella barn att pedagoger utformat en speciell undervisning för dem. Nilholm (2003) pekar på att ordet special definierar undervisningen och pedagogiken. Vi har inte kunnat hitta något mer speciellt med denna undervisning i vår studie, utan det enda speciella är under vilka former den genomfördes. En mer rättvis definiering hade i vissa fall varit "ensam hall undervisning" eller "någon hjälper mig i klassrummet" undervisning. Det mest speciella med undervisningen var det extra stödet, en person mer, i vissa fall tillrättalades material och ofta exkluderades eleven från klassrummet, i övrigt var det samma pedagogik som vanligt. Och då likt Börjesson (1997) anser vi att specialundervisningen ställs "särskiljandets politik i tveksamt ljus". I undersökningen har vi kommit fram till att om man istället för att man fokuserar på att få eleven inkluderad i undervisningen, istället varit fokuserad på att få specialpedagogiken in i klassrummet, hade ett gynnsammare klimat uppstått för en permanent inkludering av alla elever, det hade verkligen gynnat alla (Ahlberg, 1999 & Vernersson, 2002).

Det som skiljde specialpedagogen mot specialläraren i studien var att specialpedagogen gått fler år på universitetet och därför rimligtvis borde ha fler kunskaper med sig. De lärare som utan fortbildning arbetade som speciallärare, visade i studien ingen kunskap om eller metoder för att reflektera kring sin undervisning och göra konsekvensanalyser av det arbete de genomförde. Yrkeskategorierna har aldrig varit jämställda. Uppdraget formades av dåtidens skola och speciallärarens utbildning konstruerades för att möta de behov skolan då hade, medan specialpedagogens uppdrag blev att möta en skola av idag. Under undersökningen har varierande uppfattningar framträtt av vars och ens uppgift. För oss står det klart att det krävs en mycket tydlig ledning som tydliggör det, för att arbetet på skolan skall fungera (Teveborg, 2001). Med en djupare insikt i varandras kompetens och arbetsbelastning hade många missförstånd kunnat undvikas. Utbildningsbakgrunden speglade sig i pedagogernas förmåga att reflektera över och genomföra sin undervisning. Ett återkommande tema, som pedagogerna uppfattade inte hade ändrats märkbart under åren, var att vissa lärare alltid har förväntningar på att någon annan ska ta hand om de besvärliga eleverna. Ett behov som speciallärarna tillmötesgått och genom exkludering drillat eleverna för att sedan med tilltänkta kunskapsluckor, släppa tillbaka dem till klassrummet (Helldin, 1997). Denna service har inte specialpedagoger haft som sitt arbetsområde i samma omfattning. Specialpedagoger hade istället inriktat sig mer mot skolutveckling samt handledning av kollegor, för att i största möjliga mån sträva mot inkludering av elever i klassrummet. När specialpedagoger exkluderat elever upplevdes det som en sista utväg, att de trots vetskapen om verkningslösheten hos denna metod valde att använda den, tydde på att de uttömt alla andra möjliga vägar men också att de redskap de fått med sig genom utbildningen inom specialpedagogik, inte räckte till.

Föräldrar barnens trygghet

Föräldrarna har genom historien fått en undanskymd roll. Pedagoger idag belyser dock ett tydligt samband mellan föräldrarnas och elevernas välbefinnande. Flera intervjuvar drog paralleller att trygga föräldrar ger trygga barn. Det bör vara av intresse för alla parter att föräldrarna är informerade om skolans arbetsformer, innehåll och mål. Det är enligt

läroplanen (Lpo94) en förutsättning för deras delaktighet i sina barns utbildning. Flera pedagoger belyste vikten av samarbete med föräldrarna och föräldrarnas förståelse för de insatser specialundervisningen gjorde för barn i behov av särskilt stöd. Det förekom ändå tillfällen där föräldrar blev förbisedda (Helldin, 1997 & Tideman, 1998), vilket på intet sätt sades gynna barnens utveckling. Vem som visste vad som var bäst för barnet var idag en het fråga, inskrivning i särskola och förslaget att utreda barnen har ofta kommit från skolans sida, men Myndigheten för skolutveckling (2005) belyser att vissa föräldrar, på eget bevåg utrett sina barn för att sedan kräva resurser och enskild undervisning. Vi tror att detta kan vara en följd av de hårda prioriteringar pedagogerna talat om, där den som skriker högst fått mest.

Barn av sin tid eller diagnos av sin tid.

Tideman (1998) diskuterar om dagens sätt att se på elever i behov av särskilt stöd, och ifrågasätter om det är eleven som har problem med skolan, eller skolan som har problem med eleven. I intervju svarens uppfattningar framkom att det många gånger var elever som skulle anpassas till skolsystemet och därmed uppfattade specialundervisningen som en typ av normaliseringsåtgärd. Elever skulle anpassas till en standard som skolan ställt upp och problemet försköts då från skolan till eleven. Skolan kunde då tryggt lägga elever i specialundervisningens händer och hoppas på att eleven kom i kapp sina kamrater. Skulle detta inte lyckas kunde skolan alltid luta sig tillbaka och påstå att de gjort allt de kunde.

Pedagogerna uppfattade att det var samma barn som var målet för specialundervisningen idag som för tio år sedan, men sättet de talade om, och deras definiering av eleverna, synliggjorde nya elevgrupper. Flera pedagoger hade uppfattningar, att i en annan tid, utan denna stress, och med dåtidens struktur hade flera av de elever som fick hjälp i dag, inte behövt det. Samtidigt får det inte glömmas att det samhälle som passar en elevgrupp, kanske inte passar en annan. Förmodligen skulle det betyda att de som definieras som elever i behov av särskilt stöd, skulle skilja sig radikalt. Normalitetsbegreppet är beroende av sin tid och kan bara avgöras av faktorer inom samhället de verkar (Börjesson, 1997). Eleverna blev bedömda utifrån vår syn på normalitet, skapat i ett samhälle fyllt av de förväntningar vi har på barn idag, men vi inte hade på barn för tio år sedan. Myndigheten för skolutveckling (2005) skriver att elever med synliga diagnostiserade funktionshinder lättare fick hjälp i skolan medan de mer svårplacerade problemen ofta fick gå igenom skolan utan hjälp. Vidare skriver de att skolans definition av vem som var i behov av särskilt stöd skiljde sig mycket mellan skolorna i Sverige.

Pedagogerna sa också att skolan går mer åt utredningshållet, och läkarkåren får allt större inflytande över bedömningen av elevernas förmågor. Medan de förmågor lärarna upplevde svårast i klassrummet handlade om det som kallats beteendestörningar. Ytterligare en anledning att denna kommuns skolor valde att skicka eleverna på utredning kan vara de ekonomiska bidrag som utföll till de skolor som hade utredda och dokumenterade elever i behov av särskilt stöd, som visade att de var tyngst belastade i kommunen, de vann och fick ett tillskott i nästa års kassa. Då är det också lätt att tänka sig hur mycket, en särskild undervisningsklass, av till exempel typen ”liten klass” (som riktar sig mot elever med diagnos), genererade i pengar till en skola. Grupperingarna med diagnostiserade elever gick att finna på många skolor idag och i detta sammanhang blev det för oss givet att ställa sig frågan, i vilket syfte dessa undervisningsklasser var skapade?

Under vår studie har vi funnit uppfattningar om ny forskning som snabbt vunnit terräng inom skolan och då speciellt haft påverkan på specialundervisningen. Vad vi talar om är minnesträningen och tilltron till arbetsminnets betydelse för färdigheter inom matematik och läsförståelse. De forskare som gjort denna forskning aktuell, är som vi tidigare nämnt, aktiva på Karolinska sjukhuset, och speciellt en pedagog har refererat till forskningen om

minnesträningen. Trots att forskarna ännu inte hade kunnat påvisa långsiktiga effekter av minnesträningen, hade många av pedagogerna redan implementerat undervisningsmetodiken i specialundervisningen.

6.3 Informanternas perspektiv på specialundervisning

Informanterna introducerades tidigare under metodkapitlet. Genom de uppfattningar som utkristalliserade sig i intervjuvaren har pedagogerna sorterats i de sex olika perspektiv som behandlades i teoriavsnittet. Detta har varit ett försök till att synliggöra deras syn på uppdraget, specialundervisning och användningen av resurserna. Beroende på deras perspektiv på specialundervisning och dess uppdrag, syns det också i hur de bedrev sin verksamhet. Om till exempel en pedagog hade ett kompensatoriskt perspektiv på specialundervisning, blev följden att de såg uppdraget som att hjälpa eleven att täppa till kunskapsluckor. Det i sin tur ledde till en ökad färdighetsträning och då förmodligen under särskiljande omständigheter, exkludering. Detta eftersom det kan vara svårt att prata och rabbla övningar i samband med annan klassrumsundervisning. Det blev tydligt i kategori 2D, då uppfattningen dryftades genom en pedagog som valde att plocka ut elever, för att det blev svårt att genomföra den typ av undervisning som var tänkt inne i klassrummet. Dessutom ville pedagogen inte störa resterande klasskamrater, vilket ytterligare visade sig vara en del av det kompensatoriska perspektivet där pedagogen ser på specialundervisning som ett komplement till, och ett upprätthållande av den ”normala” klassundervisningen. De ”normala” eleverna skulle inte störas i sin skolundervisning och då fick de som ansågs avvikande, avlägsnas och göra plats för att inte störa.

Nedan kommer vi ytterligare förtydliga vad informanterna i vår studie hade för perspektiv på specialundervisningen, hur den borde bedrivas och genomföras. Detta har också varit en bakomliggande orsak till hur pedagoger gjorde i sin praktik och hur pedagoger valde att se på, och använda sig av de resurser som stått till förfogande (Atterström & Persson, 2000). Det är viktigt att tydliggöra vilka perspektiv som fanns representerade i intervjuvaren.

Det demokratiska deltagarperspektivet och det relationella perspektivet.

Pedagoger som förespråkade det demokratiska deltagarperspektivet tyckte inte att det var rätt att plocka ut elever ur klassrummet. Det visade sig genom uppfattningen att det var läraren som måste fundera på hur denne lagt upp undervisningen och i vilken mån läraren hade försökt att utveckla en tillåtande miljö. Det demonstreras ytterligare genom uppfattningar att det berodde på hur skolledare väljer att organisera verksamheten och likt det relationella perspektivet uppfattades det som att organisationen skulle anpassas efter eleverna. Vidare talade pedagoger om vikten av en stödjande verksamhet för både lärare, miljö och elev och detta också helt i enlighet med det relationella perspektivet. Perspektivet klargjordes av uppfattningen att det viktigaste för alla barn var att få ingå i en gemenskap och att få känna sig delaktiga. Ytterligare framkom uppfattningar om en intention, att kunna bistå lärarna med strukturering av arbetet, för att alla i elever i möjligaste mån skulle kunna vara med i den ordinarie undervisningen.

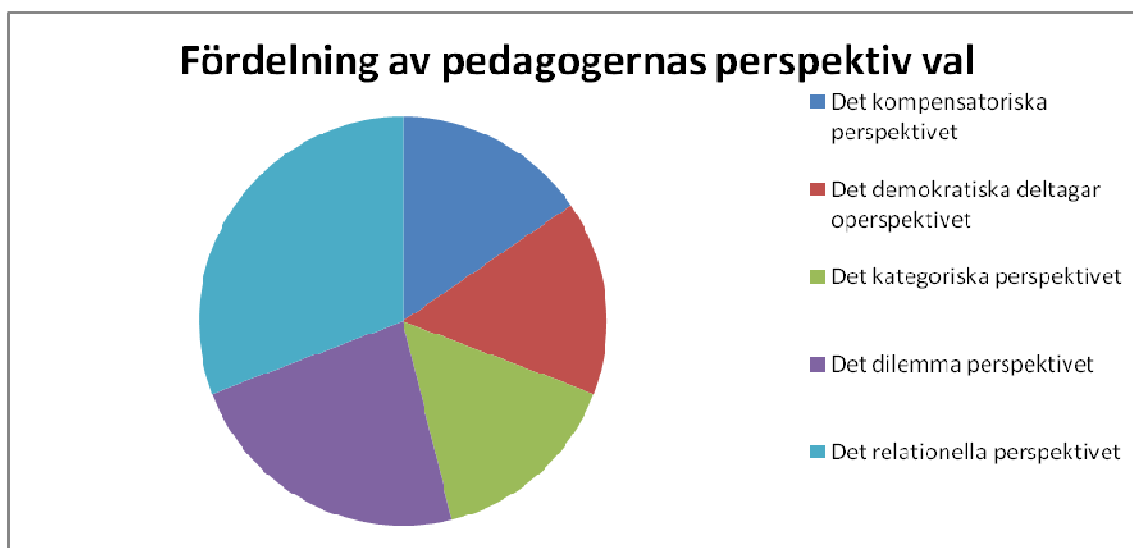
Det kompensatoriska perspektivet och det kategoriska perspektivet.

Pedagoger som var bärare av uppfattningen att mindre undervisningsgrupper saknades, eftersom eleverna inte platsade i vanlig klass, visade sig tillhöra det kompensatoriska perspektivet. Intresset för nya diagnoser och att problemen ansågs medfödda, eller på annat

sätt bundna till eleven, var istället tecken på att tillhöra det kategoriska perspektivet. Om pedagoger dessutom uttryckte att en kompetent pedagog kunde åtgärda svagheterna hos en elev, med drill i specifika ämneskunskaper, var denne representant för perspektivet. Genom sin undervisning uppfattade pedagoger att de ville komplettera de kunskapsluckor som elever besatt, för att utforma de specialpedagogiska insatserna, som även detta var i enighet med det kategoriska perspektivet. När pedagogerna därtill hade uppfattningen att skolan skulle kartlägga kunskapsluckor och kategorisera förmågor, för att ge rätt stöd, överensstämde det med det kompensatoriska perspektivet. En särskiljande undervisning, med exkludering ur klassrummet, var ytterligare ett exempel på det sistnämnda perspektivet.

Dilemma perspektivet.

Pedagoger som hade framtidsvision för sina elever, sällade sig till ledet av dilemma perspektivets pedagoger. Huvudsyftet för dessa pedagoger var uppfattningen om att skapa elever som var trygga, litade på sig själva, kunde ta reda på saker så att de klarade sig i livet och i samhället. De pedagoger som förespråkade dilemma perspektivet visade uppfattningar av att det primära inte var faktakunskaperna. Istället var det utveckling av elevers förmågor att söka kunskap, eftersom dessa förmågor bäst rustade dem för ett kommande samhälle i förändring. Dilemma perspektivet har en önskan om medborgare anpassade till arbetsmarknaden, vilket pedagoger i detta perspektiv tar till vara. Eftersom pedagoger insett att det ibland finns omständigheter som befogade en segregering undervisning tillhörde de dilemma perspektivet, som säger att våra dagars utbildningssystem har en inbyggd komplexitet, och därmed får svårigheter att möta alla elever. Förutom detta, synliggjordes en uppfattning av dilemma perspektivet, när pedagoger tydliggjorde en paradox i att låta alla utvecklas i sitt eget tempo och samtidigt mäta om de nått målen efter en utsatt tid.

Figur 3. Tabellen visar fördelningen av pedagoger i de olika perspektiven, samma pedagog är del av två perspektiv

Själva står vi för ett strikt demokratiskt deltagarperspektiv och tycker att läroplanen för det obligatoriska skolväsendet är tydlig då den talar om demokrati och delaktighet och förståelse för andra människor. Det är viktigt att som Teveborg (2001) belyser, få ta del av gemenskapen och skapa lärandet i ett socialt sammanhang, eftersom det är där man lär sig

bäst och förståelsen för varandra utvecklas. Detta är också innehållet i det relationella perspektivet. I vår undersökning representerade ingen av pedagogerna det kritiska perspektivet det är därför inte representerat i figuren ovan.

6.4 Fortsatt forskning

Här presenteras några av de förslag till vidare forskning som framkommit under studien.

Hur fungerar det att delta i samhällslivet efter avslutad skolgång om eleven under hela skoltiden varit segregerad i en inkluderad skola? Faktumet att eleven ständigt blivit bortvald och har en känsla av att inte tillhöra gruppen, kan resultera i en avsaknad av motivation och lust att delta i samhället.

Vårt andra förslag till forskningsområde är den nya specialläraryrkeskategorin. Ur vilken källa är den nya specialläraryrkeskategorin sprungen, vad tänker aktiva pedagoger och rektorer om den? Hur tror rektorer och specialpedagoger att de nya specialläraryrkeskategorin ska utföras, vad finns det för förväntningar, finns det en rädsla hos specialpedagoger att hamna i skuggan av denna nya yrkeskategori?

Vårt tredje förslag till vidare forskning fokuserar elevperspektivet. Det hade varit intressant att se en studie likt vår, men med ett tydligt elevperspektiv, hur upplevs specialundervisningen, är det skillnad att bli undervisad av specialpedagog eller speciallärare och hur känner de inför en exkluderande kontra inkluderande undervisningsmetodik?

Slutord

Genom studien har det framkommit bevis för att skolan inte var så flexibel som vi hade förhoppningar om. Förmågan att anpassa sig till ändrade ekonomiska förutsättningar visade sig bristfällig. Dessutom skrämmer det oss att politikerna i kommunen så bredvilligt skar ned i resurserna till skolan och rektorernas uppgift blev således att minska utgifterna och gjorde det, genom att spara på de elevgrupper som behövde mest stöd.

Studien har visat på en uppsjö av uppfattningar om hur specialundervisning sker inom kommunen. Kommunens specialundervisning skilde sig markant och kommunikation mellan våra två yrkeskategorier fallerade. Vi fann en konflikt och en oförståelse för varandras uppdrag och kompetenser inom specialundervisningen.

Genom tydliggörandet av pedagogers skilda uppfattningar inom specialundervisning, hade studien för avsikt att öka förståelsen för specialundervisningens mål och syfte. Vissa delar av specialundervisningen har tydliggjorts medan andra delar har synliggjort en komplexitet i denna undervisningsform. Förändringen de senaste tio åren består i en förändrad syn på diagnoser och normalitet. Pedagogerna som deltog i intervjuerna uppfattar sig mestadels opåverkade av samhällstrender, så som forskare och doktorers nya rön, men deras svar tydde på en populistisk vinkling av skolan idag och ett stundom mindre reflekterat intag av nya arbetsformer.

Specialundervisningen är inte neutral, den är en komposition av form och innehåll. Beroende av de olika delarnas rörelse blir utformningen och tillämpningen samt resursfördelningen till specialundervisningen aldrig konstant.

Litteratur

- Ahlberg, Ann.(1999). *På spaning efter en skola för alla*. (1404-062X ; 199:08). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Atterström, Hans & Persson, Roland, S.(2000). *Brister eller olikheter*. Stockholm: Studentlitteratur AB.
- Brodin, Jane & Lindstand, Peg.(2004). *Perspektiv på en skola för alla*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Börjesson, Mats.(1997). *Om skolbarns olikheter*. Stockholm: Skolverket/Liber.
- Börjesson, Mats & Palmblad, Eva.(2003). *Problembarnets århundrade*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Claesson, Silwa.(2002). *Spår av teorier i praktiken: några skolexempel*. Lund: Studentlitteratur AB.
- Egelund, Niels, Haug, Peder & Persson, Bengt.(2006). *Inkluderande pedagogik i skandinaviskt perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Haug, Peder.(1998). *Pedagogiskt dilemma: Specialundervisning*. Skolverket. Stockholm: Liber.
- Helldin, Rolf.(1997). *Specialpedagogisk kunskap som ett Socialt problem, en historisk analys av avvikelser och segregation*. Stockholm: HLS Förlag.
- Kocken, Ulrika & Lindholm Larsson, Margareta.(1997). *Kvalitet [vad är det?]: inspirationskälla för kvalitetsutveckling i skolan*. Stockholm: Johansson och Skyttmo.
- Larsson, Staffan.(1986). *Kvalitativ analys – exemplet fenomenografi*. Lund: Studentlitteratur.
- Maltén, Arne.(1985). *Specialpedagogiken och arbetslaget*. Malmö: Gleerups förlag.
- Marton, Ference, Booth, Shirley.(2000). *Om lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Myndigheten för skolutveckling.(2005). *Elever som behöver stöd men får för lite*. Rapport 3. Stockholm: Liber.
- Nilholm, Claes.(2003). *Perspektiv på specialpedagogik*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, Bengt.(1997). *Specialpedagogiskt arbete I grundskolan, en studie av förutsättningar, genomförande och verksamhets inriktningar*. (1104-6759 ; 4). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för specialpedagogik.
- Persson, Bengt.(2001). *Elevers olikheter och specialpedagogisk kunskap*. Stockholm: Liber AB.

- Skolverket. (2002). *Att arbeta med särskilt stöd några perspektiv*. Stockholm: Liber Distribution.
- Stukát, Staffan.(2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Säljö, Roger & Hjärne, Eva.(2008). *Att platsa i en skola för alla: elevhälsa och förhandling om normalitet i den svenska skolan*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Teveborg, Lennart.(2001). *Elever i behov av särskilt stöd*. Solna: Ekelunds Förlag AB.
- Tideman, Magnus.(1998). *I gränlandet mellan grundskola och särskola – intervjuer med föräldrar till barn som blivit individuellt integrerade*. Halmstad: Högskolan Halmstad.
- Utbildningsdepartementet.(1994). *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet. Lpo94*. Stockholm:Utbildningsdepartementet.
- Verneresson, Inga-Lill.(2002). *Specialpedagogik i ett inkluderande perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Bilaga

Intervju

Speciallärare/Specialpedagog _____

Datum _____

Skola _____

Inledning

Vår undersökning fokuserar på det specialpedagogiska området i skolan.

En kartläggning kommer att göras av den valda kommunens ekonomiska specialpedagogiska förutsättningar och verksamhet. Vi kommer använda skollag samt Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet 1994 (Lpo94) för delar av denna kartläggning samt kommunens budgetering till skolan. Vår avsikt är att belysa om det skett pedagogiska förändringar i specialundervisning. Vi är intresserade av specialpedagogernas uppfattning om undervisningen i generella drag och då inte kalkylerat antal elever som räknas nå målen/ej nå målen i skolår fem.

Frågor

Hur länge har du arbetat som ...?

När och var utbildade du dig?

Känner du att ditt uppdrag som specialpedagogens förändrats sedan du började arbeta?

Hur?

Kan du ge något exempel?

Tycker du att resursfördelningen förändrats för din specialpedagogiska verksamhet?

Berätta för mig hur verksamheten såg ut (tjänster/lokaler...) när du började arbeta?

Hur var det när du började på denna skola?

Finns det annat som påverkar dina arbetsuppgifter?

Tycker du att undervisningen behöver förändras för att dina elever ska nå målen?

(Lpo94, målen så5)

Hur hade en sådan förändring kunnat se ut?

Finns det möjlighet till detta?

Tror du att det är samma typ av elever som får hjälp av dig idag som hade fått det för fem-tio år sedan?

Har din syn förändrats av vem som behöver din hjälp, de senaste åren?

Får alla dina elever vad de har rätt till enligt skollagen?

Tycker du att du kan ge eleverna det dom behöver?

På vilka grunder bedömer du att en elev är i behov av särskilt stöd?

Om du hade fått välja att utveckla din kompetens på ett område, vilket hade du valt då?

Hur har du valt att anpassa undervisningen till ändrade förhållanden?

Har de behövts någon anpassning?

Finns de det kunskaper du tycker är viktigare än andra att eleverna har med sig från grundskolan?

Vilka skulle det kunna vara?

Hur har du kommit fram till att detta är viktiga kunskaper?

Varför anser du att de är extra viktiga att få med sig till högstadiet och livet?

Hur tycker du jag skall förbereda mig för mitt kommande yrkesliv?

Några konkreta tips i mötet med eleverna.